Else von Schuster

Timisoara, "Mica Viena" de alta data

Introducere:

Introducere

Aceasta carte este dedicata sotului meu, Paul von Schuster, arhitect, decedat in anul 1987. S-a nascut in Timisoara, unde si-a trait fara griji copilaria, si si-a desfasurat activitatea de arhitect. A trecut in nefiinta in toamna anului 1987, si fiind legat cu o dragoste profunda de orasul "sau", si-a gasit odihna vesnica in pamintul natal, in cimitirul "Josefin" din Calea Sagului. Eu sint un copil al Muntilor Banatului, sotul meu fiind acela care mi-a facut cunos-tinta cu acest oras. Tot el mi-a transmis dragostea pentru Timisoara, iar biblioteca sa mi-a fost sursa de inspiratie pentru aceasta carte. Inainte de toate, as vrea sa subliniez ca lectura de fata nu este conceputa ca o lucrare documentar istorica, fiind cunoscut faptul ca mai exista probleme ce isi asteapta raspunsul sau care inca provoaca discutii contradictorii, rezolvarea acestora intrind in competenta specialistilor. Sint o amatoare de arta si iubesc frumosul si de aceea nu fac o analiza din punct de vedere artistic a cladirilor orasului, lasind aceasta in seama oamenilor de stiinta, a expertilor in istorie si arta, de a va prezenta Timisoara din punctul lor de vedere. In ceea ce ma priveste, doresc sa va prezint la inceput Timisoara in general, iar apoi sa va conduc, dragi cititori, prin cartierele orasului de pe Bega, oprindu-ma in fata unor cladiri si monumente pe care le consider interesante. As dori, prin

aceste rinduri insotite de imagini, sa ajut generatiile de virsta a treia sa spuna "A fost odata. . . ", iar pe cei tineri sa cunoasca mai bine orasul in care s-au nascut, in care traiesc sau in care au trait parintii si bunicii lor, iar celor veniti de pe alte meleaguri, stabilindu-se la Timisoara, sa le spun : " Priviti in jur si iubiti acest oras, caci merita pe deplin ". Daca reusesc acest lucru, personal ma declar multumita. Veniti cu mine, sa rasfoim impreuna cartea despre orasul banatean Timisoara !

Autoarea: Else von Schuster

Timisoara, " Mica Viena " de altadata

Fiecarui timisorean ar trebui sa-i bata inima mai tare cind este vorba despre orasul nostru, orasul cel mai de important, aici, in vestul tarii. Se presupune ca in locul Timisoarei de azi, se afla pe vremea dacilor o localitate cu numele de Zambara. In urma navalirii avarilor, localitatea a fost distrusa, si in locul ei s-a construit ulterior un nou castru cu numele de Beguey, dupa riul Begh(Bega) numit si Timisul Mic. Orasul era situat intr-un loc de importanta strategica si anume in zona celor doua riuri Timis, a Timisului Mare si a Timisului Mic. Sapaturile arheologice dovedesc ca vatra actuala a Timisoarei era populata mult inainte de romani. Cele mai multe lucrari despre Banat sau despre Timisoara, considera anul 1266 ca an de atestare documentara a orasului Timisoara. Ultimele cercetari stiintifice, insa, contesta aceasta data. Adevarat este ca asezarile omenesti exista cu mult timp inaintea atestarii lor documentare. Vechimea lor este hotarita istoric de prima mentiune documentara. Ultimele cercetari referitoare la orasul Timisoara, atesta ca denumirea de " Cetatea Timis" ("Tymes")apare ca prima mentiune documentara sigura si de necontestat in 1266. [1] Inceputurile istorice ale acestui oras pot fi localizate in secolul al XI-lea sau inceputul secolului al XII-lea, intrucit comitatul avea acelasi nume:Comitatus Tymesiensis, mentionat pentru prima oara in anul 1177. In septembrie 1969 s-au sarbatorit 700 de ani de existenta a orasului Timisoara, pornindu-se de la mentiunea documentara din anul 1266. Referitor la denumirea orasului Timisoara, in limba germana - Temeswar -, potrivit studiilor facute, "war"(wehr) este considerat de origine germana, ilustrind ideea de aparare, de protectie. [2] In anul 1241, Timisoara a fost devastata de tatari. In secolul al XIV-lea orasul a in- florit sub dinastia "de Anjou", in 1307, regele Carol Robert de Anjou vizitind pentru prima oara orasul. El si-a construit aici un palat, care semana cu o cetate, pe locul in care se afla azi castelul Huniade, in incinta caruia se adaposteste Muzeul Banatului. Incepind cu anul 1316, regele si-a fixat in acest palat resedinta, in care se afla si curtea regala. Aici primea ambasadorii straini, si tot de aici cirmuia tara. La sfirsitul secolului al XIV-lea, turcii si-au inceput incursiunile militare prin aceasta regiune, regele Sigismund fiind nevoit sa convoace in 1397 dieta, la Timisoara, in vederea pregatirilor de aparare. Unul dintre cei mai de seama luptatori impotriva expansiunii turcesti a fost Ioan Huniade, care si-a avut resedinta si a activat din anul 1440, la Timisoara, sub titlul de comite de Timis si mai tirziu, capitan al regatului feudal ungar. Impreuna cu familia sa a locuit timp indelungat in castelul reconstruit de el. In anul 1552, Timisoara a ajuns sub stapinirea turcilor si a devenit o cetate importanta a imperiului semilunei. De trei ori s-a incercat recucerirea Timisoarei si in anul 1716 ostile imperiale sub conducerea Printului Eugeniu de Savoya, au reusit sa elibereze orasul de sub stapinirea turceasca. Intre 1716-1778, intregul Banat si cetatea Timisoara s-au aflat sub administratia imperiala. La inceput, intre 1716 si 1755, fiind o administratie militara, iar dupa 1755, o administratie civila pina in 1778. In 1779, Banatul a fost incorporat regatului maghiar. In urma eliberarii de sub dominatia turceasca (1716), pentru aceasta regiune a inceput o epoca noua. Comandant superior al orasului a fost numit contele Claudius Florimund de Mercy, sub conducerea caruia a inceput refacerea si extinderea orasului Timisoara, ca si a intregii regiuni. A fost ridicata o noua cetate (1722-1765), au fost amenajate drumuri noi, desecate mlastinile, riul Bega a devenit navigabil iar orasul cetate Timisoara a beneficiat de aprovizionarea cu o buna apa potabila. Barajul de la Costei impreuna cu stavilarul de la Topolovat au rezolvat problema regularizarii debitelor de pe riurile Timis si Bega, in amonte de Timisoara, astfel incit este aparat impotriva inundatiilor si in ziua de astazi, deoarece aceste lucrari sint in functiune inca. Dezvoltarea agriculturii a facut parte din planurile de amenajare a teritoriului Banatului, Contele Mercy impunind in aceasta regiune, preocuparea pentru cresterea viermilor de matase, duzii care strajuiau soselele cunoscind o ocrotire speciala. Dupa cucerirea Timisoarei(de catre Printul Eugeniu de Savoya), in oras s-au stabi- lit functionari si meseriasi germani, cu familiile lor, care impreuna cu garnizoana militara au

imprimat vietii orasului trasaturi germane. Astfel, Timisoara a ajuns sa fie denumita " Mica Viena ". In anul 1719 a inceput colonizarea Banatului, venind germani din diferite provincii in special din Alsacia, Lorena, Bavaria si Stiria. Alaturi de acestia au fost colonizate familii de cehi, italieni, slovaci, francezi si spanioli. Intre 1848 si 1849, orasul a fost asediat de rasculati, timp de 107 zile, fapt care a frinat dezvoltarea economica a orasului (activitatea industriala si comerciala a fost intre-rupta). Dupa infringerea rasculatilor de catre armatele imperiale, Banatul a fost desprins de Ungaria, fiind supus direct stapinirii austriece.

Capitala incepind din anul 1849

Dupa 1849, Timisoara, a devenit capitala, adica sediul guvernatorului " Voivodinei sarbesti " si a " Banatului Timis " [3]. In 1860 a fost desfiintata aceasta forma administrativa si teritoriul a fost redat Ungariei. In anul 1918, cea mai mare parte a Banatului a fost alipita Romaniei. In 1857, a fost construita calea ferata Szegedin-Timisoara, prin care orasul nostru a intrat in legatura directa cu Budapesta si Viena. In acest an s-a construit cladirea garii din Josefin, care a fost modernizata intre 1896 si 1898, aspectul actual, datorindu-se reconstructiei dupa bombardamentul din cel de-al doilea razboi mondial. Anii 1871 - 1897 au fost cei in care s-au realizat legaturi de cale ferata si cu alte localitati din Banat, putindu-se exemplifica in acest sens orasele Arad, Caransebes, Orsova, Sinnicolaul Mare, Buzias si localitati ca Radna si Modos. Gara din Fabric, Gara de Est, dateaza de la 1876 si a fost transformata in anul 1897. Primul oficiu telegrafic a fost deschis la 24 aprilie 1854, iar in anul 1879 a sunat primul telefon initial la 52 de abonati. In 1760 s-a introdus iluminatul public, pentru ca in 1770, in oras sa arda 100 de lampi. 1782 a fost anul in care iluminatul public a fost preluat de catre administratia orasu-lui care in 1857 a introdus iluminatul cu gaz. Astfel Timisoara poate fi considerata, primul oras de pe teritoriul Romaniei ce a avut iluminat public cu gaz si primul oras al Europei continentale care a introdus iluminatul public electric(1884), firma londoneza "International Electric Company Limited" instalind, prima data, nu mai putin de 731 lampi. Anul 1869 este anul in care , in Timisoara, circula primul tramvai cu cai, pentru ca in 1899, sa fie electrificat, traseul sau ajungind la o lungime de 10, 7 Km (in 1969, Timisoara a aniversat intr-un mod original virsta de 100 de ani a tramvaiului timisorean, printr-o parada a diferitelor tipuri de tramvaie, inclusiv cel tras de cai. Prima farmacie si primul spital au fost construite intre anii 1735 - 1737, spitalul fiind inaugurat de ordinul " Fratilor Mizericordieni", dar 112 ani mai tirziu, in timpul revo- lutiei(1848 - 1849) spitalul si biserica au ars pina in temelii, fiind reconstruite in 1851. Azi pe acest loc se afla clinica de oftalmologie. In analele anului 1751 se aminteste deja de un spital orasenesc(azi spitalul de pe strada Marasesti). In anul 1886 a fost infiintata societatea " Salvarea ", prima institutie de acest gen din fosta Ungarie. Primul ziar care a aparut in Timisoara, in anul 1771, a fost un ziar de limba germana si avea titlul " Temeswarer Nachrichten "(Stiri Timisorene). Acesta a fost primul ziar german in Europa de sud-est. Cele 13 numere ale acestui ziar, descoperite in arhivele statului din Viena sint totodata documentele cele mai vechi pentru atestarea existentei unui ziar pe teritoriul Romaniei de azi. Cercetatorii pun la indoiala faptul ca ar fi existat o publicatie mai veche in limbile nationale din Europa de sud-est. In 1784, tot la Timisoara, a aparut un calendar in limba germana. Datorita acestui fapt, capitala Banatului a fost un avanpost important pentru publicatiile periodice in partea sud-estica a imperiului austriac. In 1784 a aparut si " Temeswarer Zeitung "(Ziar Timisorean), tot in limba germana. In 1874 a aparut si primul saptaminal in limba romana sub titlul " Priculiciu ". In limba maghiara, intre 1858 - 1861, a aparut o revista saptaminala de literatura, stiinta si economie, sub titlul " Delejtu "(Ac Magnetic). Revista " Juzna Pcela "(Albina Sudului), bisaptaminala, incepind din 1851, este prima revista de limba sirba, cu caracter politic. Prima tipografie se afla probabil in Fabric si a fost infiintata in anul 1771 de Mathias Heimerl. Timisoara a fost al treilea oras din fosta Ungarie, care a avut un teatru permanent, prima mentiune documentara a acestui fapt , fiind protocolul din 1753. In anul 1761 s-a construit cladirea Magistratului rascian(in acest loc se afla azi liceul Lenau), cladire ce a gazduit si teatrul german. Dupa unirea Magistratului rascian cu cel german, in 1780, aceasta cladire a servit pina in 1784 numai teatrului. Aici a concertatLiszt, a dirijat de Johann Straus-fiul, iar marele poet roman Mihai Eminescu a fost oaspete ca sufleur. [4] In locul unde se afla azi cladirea in care se gasesc Teatrul National si Opera Ro- mana, se construise in anul 1875 noul teatru in stil renascentist italian, dupa planurile renu- mitilor arhitecti Fellner si Helmer. Merita sa mentionez ca, pentru o cladire cu trei etaje, asezata pe un teren mlastinos, au aparut mari dificultati in privinta fundatiei. De aceea rezolvarea s-a gasit in realizarea unei fundatii pe

piloti uriasi de stejar, fiind necesara baterea a nu mai putin de 1600 de piloti, consolidind astfel terenul de constructie. Intr-un mod asemanator au fost construite fortareata si celelalte cladiri importante din acea vreme in oras. Dupa incendiul din 1880, cladirea a trebuit fi refacuta, lucru intimplat pina in 1882. Pina la aceasta data reprezentatiile aveau loc in limba germana, printre acestea nu- marindu-se si d'Flautul fermecat " de W. A. Mozart. La 5 octombrie 1920, s-a deschi prima stagiune in limba romana cu piesa " Dama cu camelii " de Alexandre Dumas - fiul. Reconstructia teatrului, ars in 2 noiembrie 1920, incepe dupa 1923 avind drept baza planurile arhitectului Duiliu Marcu si numai in 1928 teatrul se redeschide in forma in care functioneaza si astazi. Din acest moment spectacolele de teatru au loc in limba romana, iar dupa cel de-al II-lea razboi mondial functioneaza aici si Opera Romana. Teatrelor german si maghiar le sta la dipozitie o sala comuna in aceeasi cladire, Timisoara fiind singurul oras din Europa unde se joaca teatru in trei limbi:romana, germana si maghiara. Teatrul german din Timisoara este singurul teatru de factura germana din afara spatiului etnic german. Inca din secolul al XV-lea, Timisoara a fost centrul spiritual al Banatului, existind multe scoli particulare, dar nu putem vorbi, la acea vreme, de un invatamint organizat. In cei 164 de ani de stapinire turceasca viata culturala a avut mult de suferit, problemele atit laice cit si religioase fiind rezolvate ocazional de calugarii care treceau prin Timisoara. Dupa eliberarea de sub jugul turcesc, Iezuitii au preluat invatamintul, in 1718 deschizind prima scoala elementara in Cetate. Deja in 1765 existau scoli in fiecare cartier al orasului. In acea vreme se preda numai religia, citirea, scrisul si scrierea frumoasa, in scolile orasenesti limba de predare fiind limba germana, iar in scolile ilirice personalul didactic a predat in limba romana sau sirba, limba maghiara, ca limba de predare, aparind abia in 1791. Aceste scoli nefiind de un nivel multumitor, parintii mai instariti au angajat dascali particulari. [5] In anul 1726 Iezuitii au deschis prima scoala medie, iar prima scoala normala pentru pregatirea invatatorilor a fost infiintata in 1775, dupa model vienez, pentru ca in urma desfiintarii ordinului Iezuit, in 1778, sa se inchida si gimnaziul, fapt care a facut ca Timisoara sa ramina, timp de 10 ani, fara scoala medie. 1777, este anul cind a inceput la Timisoara, un curs pedagogic in vederea pregatirii de invatatori in limba romana, iar in 1791 s-a deschis un "Institut teologic ortodox" cu o durata de patru luni [6]. Primul seminar teologic romano-catolic a fost infiintat in 1806 de catre episcopul Ladislaus Koszeghy, iar in 1846 a functionat pentru o scurta perioada o Academie de Drept.

Fortareata si dezvoltarea ei de la cetate la oras

Dupa cum ati putut vedea din cele citite pina acum, dupa eliberarea de sub stapinirea turceasca, s-a construit o fortareata noua, mai mare si moderna(1722 - 1765) Vechea cetate medievala avea patru porti, dintre care printr-una se putea intra direct in castel si purta denumirea de "Poarta Belgradului", celelalte trei, ducind in Palanca mare. Una dintre ele - Poarta Forforosa a fost numita mai tirziu si "Poarta lui Eugeniu", deoarece, prin aceasta poarta a intrat Printul Eugeniu de Savoya in cetate dupa ce i-a infrint pe turci. In locul unde se afla aceasta poarta, azi se gaseste o casa, iar deasupra portii acesteia este un relief care reprezinta fosta poarta Forforosa, aceasta casa aflindu-se pe strada Print Eugeniu, dar din pacate acest monument istoric nu este ingrijit, si cu toate ca relieful este protejat cu un panou de sticla, nu poate fi vazut. Una din constructiile foarte importante, atit pentru fortareata cit si pentru castel, a fost asa numitul "Turnul apei". El se afla intre cetatea veche si castel, ca o veriga de legatura intre ele, si avind o pozitie cheie, a fost principalul bastion al fortaretei timisorene. Dar sa nu ne gindim la un turn de apa destinat inmagazinarii de apa potabila, ci la un bastion de aparare, inconjurat de santuri de apa, constructie ce facea parte din sistemul de aparare al fortaretei vechi, pina in secolul al XVIII-lea. Si Ahmed-Pasa a inteles, in 1552, importanta acestui turn asa zis al apei, dindu-si seama, ca cine stapineste acest turn, este stapin atit pe castel, cit si pe cetate, de aceea aceasta constructie este reprezentata pe toate stemele orasului Timisoara. Noua fortareata, din secolul al XVIII-lea, avea numai trei porti:poarta Ardeleana, care ducea spre Fabric, poar ta Vieneza, spre Mehala, cunoscuta de altfel ca si poarta Mehala, ea aflindu-se in apropierea scolii de cadeti, azi Clinicile Noi, iar prin cea de-a treia poarta se ajungea in Iosefin, numita de locuitorii fortaretei, poarta Iosefin. Este vorba de poarta Petrovaradin, ce era amplasata in fata teatrului de azi. Intrucit orasul se dezvolta foarte repede, zidurile cetatii cit si portile, care erau prevazute cu poduri mobile, in vederea interzicerii accesului pe timpul noptii in fortareata, au devenit obstacole importante, de aceea, in anul 1892, printr-o scrisoare, regele s-a declarat de acord cu defortificarea orasului. Din acest moment a inceput demolarea fortificatiilor, cu mici exceptii . Prin disparitia zidurilor fortificate, orasul si-a pierdut personalitatea de cetate si si-a inceput dezvoltarea sa ca oras modern din toate punctele de vedere.

Stema si Sigiliul

In anul 1781, orasul Timisoara si-a primit privilegiile si a fost ridicat la rang de oras liber, scrisoarea de acreditare, continind confirmarea stemei si a sigiliului. Blazonul este impartit printr-o orizontala in doua, partea de sus fiind la rindul ei impartita in doua printr-olinie verticala. Jumatatea din stinga sus, cuprinde patru benzi argintii intr-un cimp imbibat de singe, simbolizind cele patru riuri principale care strabat Ungaria. In jumatatea din dreapta pe un fond auriu, se inalta, pe o baza verde, fostul turn al apei al cetatii Timisoara, prin poarta lui deschisa putindu-se vedea o roata de moara. in partea de sus a turnului se vad, la stinga si la dreapta cite un steag purpuriu cu o cruce argintie. In partea de jos, la stinga se poate vedea soarele, cu chip uman, deasupra orasului, in dreapta fiind reprezentata semiluna intunecata, in descrestere, ca simbol al turcilor invinsi de crestini. Sub aceste simboluri este reprezentata cetatea pregatita de aparare, la dreapta curgind Bega, alimentata de Timis. In mijlocul blazonului se afla un scut pe care este reprezentata acvila imperiala bicefala incoronata, tinind in gheare, de o parte o spada de argint, si in cealalta parte insemnele imperiale cu cruce iar pe piept initialele J II (Josif al II-lea). Pe blazon mai este reprezentata, coroana simpla, blazonul sprijinindu-se pe doi cai albi. [7]
Pe noul blazon al orasului din 1919, au ramas simbolurile caracteristice Timisoa-rei fiind inlocuite doar cele referitoare la imperiul Austro-Ungar, prin cele corespunzatoare statului roman. Stema din 1919, aprobata in 1930, a fost schimbata, astfel ca in locul coroanei cu cinci zimti au fost amplasate sapte turnuri, ce probabil reprezentau cele sapte provincii ale Romaniei de atunci, locul celor patru riuri, a fost luat de podul lui Traian cu un leu inaltindu-se deasupra lui, pastrindu-se din vechea stema, turnul apei in partea dreapta, in mijloc s-a simplificat fortareata, soarele si semiluna s-au pastrat, renuntindu-se insa la cei doi cai albi. In 1972, regimul comunist, a introdus o noua stema, astfel ca cele sapte turnuri au disparut, in locul podului lui Traian si a leului apare un electromotor, pe un zid-postament, ca simbol al dezvoltarii industriale si al progresului tehnic, turnul apei se mentine ca simbol al stapinirii naturii de catre om, se mentine reprezentarea cetatii, dar se schimba as- pectul soarelui si a semilunii. Stema actuala, dupa 1989, isi urmeaza demersurile pentru aprobare, putindu-se constata o importanta schimbare, si anume, drapelul tricolor din dreapta de deasupra turnului apei, are cimpul de culoare galbena gaurit, asemeni tricolorului care a insotit multimea in acele zile ale lui decembrie 1989. [8]

Statuia Sfintei Treimi

Dupa lectura primelor pagini, ati putut constata, ca orasul Timisoara, a avut un trecut agitat. Poate aceasta explica si faptul ca in oras se gasesc asa de putine monumente vechi, carora din pacate li se acorda prea putina atentie. Astfel ele s-au deteriorat, atit din cauza intemperiilor, cit si datorita interventiei miinii omului ignorant. Restaurea monumentelor arhitecturale cit si a cladirilor vechi, ar aduce un plus de frumusete aspectului citadin, oferind turistilor, dornici de a cunoaste Orasul Erou Timi- soara - el a fost primul oras liber din Romania in decembrie 1989 - cite ceva din Timisoa- ra veche. In mijlocul pietii Unirii se inalta, in concordanta cu stilul arhitectonic al cladirilor statuia Sfintei Treimi. Piatra de fundatie a acestui monument a fost pusa la 23 noiembrie 1740 de Consilierul administratiei locale, de pe atunci, domnul Johann Anton Deschan von Hannsen, care a fost initiatorul realizarii monumentului, in urma unei promisiuni solemne. Statuia amintea de incetarea epidemiei de ciuma ce devastase atit Timisoara cit si intreg Banatul. De aceea este denumit si statuia ciumei. Monumentul este compus dintr-o coloana inalta triunghiulara impodobita simbo- lic, pe care troneaza Sfinta Treime:Tatal si Fiul tin coroana cereasca deasupra capului Sfintei Fecioare Maria, care ingenunchiaza la picioarele lor. La baza coloanei se afla statuia Sfintului Ioan de Nepomuk, sub el, Sfinta Rozalia, la aceeasi inaltime cu Sfintul Nepomuk se gasesc statuile regelui David si a Sfintei Barbara, patroana minerilor;soclul triunghiular este strajuit de statuile unor puteri legendare ocrotitoare: Sfintul Rochus, Sfintul Sebastian si Sfintul Carol Boromeus. Pe cele trei laturi se mai pot vedea sculpturi in relief, reprezentind cele trei calamitati - razboi, foamete si ciuma - pricinuite la acea vreme de turci(1737 - 1739). Monumentul este confectionat din gresie si are o valoare artistica deosebita, el fiind creat la Viena, in stil baroc, si adus la Timisoara pe calea apei, pe Dunare, Tisa si pe canalul Bega. Statuia Sfintei Treimi, care se afla intr-o stare deplorabila, a fost recent restaurata, prin colecta organizata de organizatia svabilor din Banat, stabiliti in Germania, restul fiind pus la dipozitie de catre guvernul statului bavarez. [9] Monumentul baroc, de o valoare istorica si artistica insemnata este perla "Teza-urului Timisoarei", denumire data Pietii Unirii de catre poetul timisorean, Franz Liebhard. [10] Totoadata aceasta piata a fost locul in care s-au petrecut evenimente importante din istoria banatenilor, atit a romanilor cit si a svabilor. Aici au avut loc serbarile cu ocazia unirii Banatului cu Romania, eveniment care a dat de altfel si denumi-rea ei de astazi. In secolul al XVIII-lea a fost creat in cetatea Timisoara, in Piata Unirii un alt monumentde arta baroca, important pentru istoria Timisoarei, si anume Domul Romano-Catolic, cunoscut in Timisoara sub denumirea de biserica-dom(Domkirche).

Domul din Timisoara

Daca am trece la o descriere amanuntita a acestei splendide constructii din Piata Unirii, am depasi cadrul posibilitatilor noastre, pornind chiar de la discutiile care se poarta referitor la persoana celui care a intocmit planurile acestei cladiri. Se presupunea, ca domul a fost construit, avind drept baza, planurile renumitului arhitect vienez Josef Emanuel Fischer von Erlach (1693-1742), fiul nu mai putin renumitului, la acea vreme, Johan Bernhard Fischer von Erlach. [11]Intr-un document din secolul al XVIII-lea, si anume, "Wienerische Diarium" se aminteste de asezarea pietrei de temelie a Domului din Timi-soara si totodata, se mentioneaza ca planul de arhitectura si constructie a fost intocmit de H. Joh. Jacob Schelblauer - Consilier al orasului Viena -(Innere - Stadt - Rath in Wien) si ca a fost aprobat de superiorii sai, care aveau aceasta competenta. Sediul episcopului diocezei romano-catolice a fost initial la Cenad, acesta fiind devastat de turci, s-a mutat la Szeghedin. In anul 1733, imparatul Carol al VI-lea, a mutat sediul la Timisoara episcop fiind in acel timp, Adalbert baron de Falkenstein. Datorita acestui fapt s-a hotarit construirea unei catedrale, a unui palat episcopal si a unor case pentru canonici, ceea ce a dus la punerea pietrei de temelie a Domului la data de 6 august 1736. Lucrarile au durat o perioada mare de timp, fiind angajati in aceasta constructori, mesteri si muncitori calificati in diferite meserii, in prima perioada a lucrarilor, putind fi mentionati personalitati ca:Kaspar Dissel si Johann Lechner. In 1773, Domul a fost terminat sub conducerea inginerilor Carl Alexander Steinlein si Johann Theodor Kostka. In ceea ce priveste interiorul Domului, as dori sa evidentiez altarul principal, sculptorul vienez Johann Joseph Rossler (1700-1772) a creat doua statui, de mari dimen-siuni, a Sfintului Carol Boromeus(in stinga) si a Sfintei Theresia(in dreapta), cit si perechea de heruvini care domina ornamentatia din partea centrala a altarului. Tabloul altarului principal il reprezinta pe Sfintul Gheorghe calare in lupta cu balaurul. Din datele istorice privind dioceza, am aflat ca, inca din secolul al XI-lea, Sfintul Gheorghe este considerat patronul ocrotitor al acesteia, fapt pentru care, Gerhard von Sagredo, intemeietorul si primul episcop al diocezei (1030-1046), a fost botezat cu numele de Gheorghe (Georg). Sfintul Gheorghe, a devenit valoare simbolica a luptelor victorioase, dupa victoriile asupra turci-lor. Creatorul acestei opere de arta, Sfintul Gheorghe in lupta cu balaurul, a fost renumitul pictor si director al academiei artelor frumoase din Viena, Michael Angelo Unterberger (1695-1758), lucrarea fiind considerata ca o opera de maturitate deplina a pictorului (1755), cind maiestria sa ajunsese la punctul culminant al maturitatii artistice. Provenienta celorlalte tablouri nu este pe deplin clarificata, presupunindu-se ca patru din cele sase, reprezinta opera pictorului Johann Schopf, nascut in Praga, la 1735, si-a facut studiile la Munchen, pictind in Germania, a fost membru al academiei (1770), tablo-urile sale regasindu-se in biserica din Furstenfeldbruck, la castelul Furstenried, la biserica Sfintul Ioan din Regensburg. In jurul anului 1772, a creat pentru Domul din Timisoara mai multe tablouri de altar, iar in 1776 a pictat fresca cupolei catedralei din Oradea si celelalte fresce din palatul episcopal al acesteia. Ca lucrari pretioase ale artei decorative vieneze, pot fi amintite, printre altele, lampadarul din argint, de la altarul principal (asa numita "Lumina vesnica"), confectionat de catre giuvaergiul vienez Josef Moser, monstranta cea mare, aurita, citeva potire, crucea de ceremonie a catedralei, de argint. Din cele patru clopote, ale Domului, se regaseste numai cel mare, episcopal, care a fost turnat in 1763 de catre Joseph Steinstock, la Buda, in Ungaria. Orologiul de turn, este opera ceasornicarului mester timisorean, Joseph Martin Kidl, din 1764, iar prima orga in stil baroc, frumos ornamentata, a construit-o mesterul vienez Paul Hanke, in anul 1757, ea fiind inlocuita la sfirsitul secolului al XIX-lea cu actuala orga, produs al atelierului mesterului timisorean Leopod Wegenstein. In timpul luptelor cu turcii (1788-1790), Domul a servit ca depozit de sare, in anul 1849, fiind grav avariat, in timpul asediului, populatia care se afla intr-o stare critica, si-a cautat refugiul in cripta Domului, in aceasta fiind inmormintati episcopii, demnitarii si multe personalitati de vaza ale Banatului. Ultima restaurare a Domului, ca si a celorlalte constructii din jurul sau, printre care si casele

canonicilor, a avut loc intre anii 1981 - 1982, lucrarile exterioare fiind conduse de arhitectul timisorean, Franz Braun, restaurarile interioare fiind facute de fratii Milthaler(zugravi si restauratori) din Arad. In actuala strada Rodnei, la numarul 4, se afla palatul episcopal, care are fundatii si ziduri foarte vechi, aspectul exterior al cladirii fiind simplu si modest. Palatul este inconjurat de trei strazi:strada Print Eugeniu, strada Rodnei si strada Eminescu. Aceasta cladire impozanta, de-a lungul timpului a fost folosita temporar de episcopii Cenadului, in anul 1780, devenind "Resedinta episcopala" permanenta, renovata din temelii in 1889, de catre episcopul Alexander Desseffy, iar sala festiva a fost luxos impo-dobita, la 16 septembrie 1891, si cu ocazia manevrelor militare imperiale de la Buzias, l-a avut ca oaspete de onoare pe imparatul si regele Franz Josef I. Ar mai fi de mentionat ca, denumirea episcopiei a continut sa fie cea veche, adica episcopia Cenadului, cu toate ca resedinta a fost la Timisoara, abia in anul 1930 fiind infiintata episcopia de Timisoara, primul episcop diocezan, fiind Dr. Augustin Pacha. In perioada 1950-1990 exista la Timisoara numai un Ordinarius, dar in 3 martie 1990, Monsignore Sebastian Krauter a fost numit episcop de Timisoara, hirotonisirea, avind loc in cadru festiv la 28 aprilie 1990. Ordinariatul episcopal se afla pina nu demult intr-o fosta casa canonica, in strada Matei Corvin numarul 2, dar dupa restituirea palatului episcopal, diocezei, acesta a fost restaurat si serveste din nou destinatiei sale initiale.

Cladirile din Piata Unirii

Pe latura sudica a Pietei Unirii, vis-a-vis de casele canonicilor, colt cu strada Rodnei se afla "Palatul Baroc", fosta cladire guvernamentala, construita in 1754, denumita Casa Comitatului. Are doua etaje si o mansarda, de o deosebita frumusete fiind si cele doua porti de intrare, avind amprenta stilului baroc vienez. Dupa restaurare, aici, va functiona sec- tia de arta a Muzeului Banatului. Mai demult, palatul, intre 1779-1848, in calitate de Casa Comitatului, a servit ca resedinta comitelui teritoriilor banatene. Intre 1849 si 1860, a servit drept cladire guvernamentala a Voivodinei sarbesti, fiind si resedinta guvernului si a administratiei Banatului Timisan, iar din 1861 a reindeplinit functia de Casa a Comitatului. 1767, este anul in care, dupa mai mult de 300 de ani, poposeste primul monah in Timisoara, in persoana imparatului Josif al II-lea, iar intre 7 si 8 mai 1872 aceasta cladire l-a gazduit pe regele si imparatul Franz Josef I, pentru ca in 1923, cind Majestatea Sa Regele Ferdinand I si Majestatea Sa Regina Maria au vizitat orasele si satele Banatului, sa locuiasca trei zile (9-12 noiembrie) aici. Dupa primirea festiva de la gara, Majestatea Sa, insotit de prim-ministrul de atunci, Ionel Bratianu, a parcurs intr-o masina deschisa, orasul impodobit sarbatoreste, pentru a participa la o slujba festiva la catedrala ortodoxa-romana, vizitind apoi lacasurile de cult ale tuturor confesiunilor si participind la sfintirea cladirii Politehnicii si punind piatra de temelie la renovarea noului teatru. Marea si luxoasa sala de sedinta a Casei Comitatului, cit si sala mica de sedinta, inclusiv camerele de locuit ale prefectului erau decorate cu tablouri in ulei, ce reprezentau trecutul istoric al orasului. Oscurta perioada de timp, aici si-a avut sediul Institutul Agronomic. Pe latura vestica, vis-a-vis de Dom, se afla biserica episcopala si palatul diocezei ortodoxe sirbe, acestea devenind victime ale incendiului din 1728. Dupa aceasta calamitate, pina in 1745, a existat numai o casa de rugaciune in acest cartier, de credinciosi ocupindu-se parohia ortodoxa din Fabric. Cind mitropolitul de Nis, Gheorghe Popovic, a devenit episcop al bisericii ortodoxe din Timisoara, a construit, cu ajutorul unor donatii din partea credinciosilor (1745-1748), biserica - la inceput fara turnuri - si resedinta episcopala. In 1791, cind biserica a fost restaurata sub episcopul Petru Petrovic, a fost completata cu cele doua turnuri, in care functioneaza cinci clopote, dintre care unul cintareste 800 de kilograme. Biserica a fost folosita in comun de credinciosii ortodoxi romani si sirbi, pina la mijlocul secolului al XIX-lea, cind cele doua biserici s-au despartit, iar in urma partajarii bunurilor, catedrala, palatul episcopal si cladirile din careul aferent au revenit bisericii ortodoxe sirbe. In 1906, episcopul Dr. Gheorghe Letic, a initiat o renovare amanuntita a bisericii si a palatului episcopal, fiind construita, totodata, si o cladire noua. Iconostasul bisericii este opera sculptorului in lemn Mihailo Janic (1833-1836), sase dintre icoane, fiind creatia cunoscutului pictor timisorean, Constantin Daniel (1798-1873) [12]. In biserica se mai gasesc sasesprezece icoane, facind parte din creatia acestui pictor autohton. In 24 august 1964, biserica a fost declarata, monument istoric. Fatada palatului episcopal este dominata de un balcon si de blazonul episcopiei, amplasat pe frotispiciul inalt al cladirii. In interior se afla vicariatul ortodox-sirbesc si mu- zeul diocezei sirbesti, putind fi admirate si obiecte din minastirile si bisericile din Ciaco-va, Sinpetru-Mare, Ivanda, Foeni, Petrovaselo si din vechea minastire Bezdin. Colectia este completata de un numar insemnat de gravuri, dintre care unele apartin creatiei lui Zaharia Stefanovic Orfelini (1726-1785), personalitate proeminenta a vietii si culturii sirbilor banateni. Acest artist a fost un cunoscut gravor in cupru, caligraf, autor de manuale scola-re, istoric, fizician, poet si editor. In muzeu se mai gasesc evangheliare din 1690 (tiparite la Viena), altele din secolele al XVII-lea si al XVIII-lea, obiecte de valoare din argint din secolul al XVIII-lea, o cruce de argint din 1762, si alte obiecte de valoare.

Din Piata Unirii spre palatul Dicasterial

Intre Dom si statuia Sfintei Treimi, se afla o fintina cu apa minerala, acest izvor fiind dat spre folosinta publicului in 1894, apa avind efect curativ pentru o serie de afec- tiuni gastrice, si pentru ca in apropiere se afla si un loc de balneofizioterapie, Timisoara poate fi considerata si ca o statiune balneara. Plecind din Piata Unirii, prin strada Rodnei, la numarul 7 se gaseste o cladire ce dateaza din 1891, in care se afla biblioteca Academiei, construita dupa planurile arhitectu- lui Johann Klein, initial functionind ca muzeu. Stilul arhitectonic, atit interior, cit si exterior este caracteristic pentru renasterea germana, in patea de sus a fatadei, intr-o nisa, fiind am- plasata statuia Minervei, in jur fiind o serie de tablite cu numele unor istorici de la Herodot pina la Mommsen. Intrarea in cladire se face printr-o frumoasa poarta de stejar cu ornamen-te florale, treptele de marmura, ce duc sus la etajele superioare, fiind strajuite de o balustrada cu lampadare din fier forjat. In aceeasi strada, la numarul 6 (strada Rodnei colt cu strada Eugeniu de Savoya) vis-a-vis de palatul episcopal, se afla fostul han "La trompetist". Nu a fost o constructie monumentala, dar facea parte dintre cladirile insemnate ale orasului, simbolul sau, un trompetist aurit, calare pe un cal, se afla azi la Muzeul Banatului. In secolul trecut, sectorul respectiv al strazii, s-a numit strada Trompetistului, cel care a construit aceasta casa in se-colul al XVIII-lea, a fost trompetist, fapt pentru care a ales si acest simbol, a devenit ulte-rior trompetistul orasului si membru in sfatul german al primariei, infiintat in 1718. De-a lungul existentei sale hanul, a gazduit a serie de oaspeti ilustrii, dintre care este suficient sa amintim pe imparatul Austriei, Franz I in 1807 si Principele Alexandru Ioan Cuza, care silit sa renunte la scaunul Principatelor Romane, in drumul sau spre exil, a inoptat aici in 8 martie 1866, insotit de sotia sa Elena si copiii, si ajutantul sau Pisoschi. Plimbarea noastra ne aduce in fata cladirii impozante a Palatului Dicasterial, in strada Doicesti nr. 1, cladire monumentala a Timisoarei de altadata, care ocupa un teren in- semnat, in forma de patrulater, avind patru etaje, trei curti interioare cu sase porti, si excep-tind spatiile de la subsol are peste 350 de camere. Se spune ca, aceasta cladire are atitea ferestre cite zile sint intr-un an, deci ar trebui sa fie 365. In orice caz, Palatul Dicasterial a fost considerat cel mai mare edificiu al orasului, desi cazarma ardeleana, cu impresionanta ei lungime de 483 de metri, era considerata"casa cea mai lunga din Europa". Dupa demo-larea cazarmii la sfirsitul deceniului cinci si inceputul deceniului sase, Palatul Dicasterial a ramas cea mai mare cladire a orasului. Initial fusese destinata guvernului Voievodinei Sirbesti si a Banatului Timisan, dar aceasta forma administrativa a luat sfirsit in 1860. Constructia s-a realizat intre 1850 -1854, numele de "dicasterial" provenind din grecescul "dikasterion", in latina"dikasterium" ce denumea in antichitate curtea judiciara. Amprenta juridica s-a pastrat pina in Evul Mediu, in sensul unei uniuni a judecatorilor, mai tirziu denumirea a fost data judecatoriei bisericesti, si chiar astazi aceasta cladire adaposteste in marea majoritate institutii juridice. Constructia are elementele stilului renasterii italiene si este o copie dupa Palazzo Strozzi din Florenta, considerat un exemplu perfect al unui palat florentin. Monument arhitectural de o valoare deosebita, are o fatada sobra, cu coloane arcuite la ferestrele de la etajul I, care se incheie cu capiteluri asema-natoare unor blazoane, geamurile arcuite si consolele grinzilor principale infrumusetind si inviorind edificiul. Prin amenajarea bulevardului Take Ionescu, s-a creeat o parte din perspectiva necesara punerii in valoare a frumusetii acestui palat, fintina Punctelor Cardinale, din piata Dr. Russel, intregind si subliniind ambianta ansablului arhitectural.

Vechiul si noul in centrul orasului

Dupa cum s-a vazut pina acum, "Palatul Dicasterial", reprezinta un exemplu din stilul renasterii italiene. Un exemplu marcant pentru stilul arhitectonic empire, este casa si- tuata in centrul orasului, pe coltul intre srazile Eugeniu de Savoya si Vasile Alecsandri, casa Solderer "La trei coroane", si casa de la numarul 1, in strada Paul Chinezu. In strada Eminescu, la numarul 3, se gaseste una din cele mai frumoase cladiri ale orasului vechi - Palatul Deschan - cunoscut mai bine sub numele proprietarului ulterior, "Casa Scherter", unde azi se afla bazarul, in care isi desfasoara activitatea o serie de societati comerciale. Acest edificiu isi are inceputurile in secolul al XVIII-lea, cladirea noua si eleganta fiind construita mai tirziu, in 1802, apartinind unei familii de origine franceza, de Jean, numele acesteia fiind mentionat, cind am prezentat Statuia Sfintei Treimi, statuia Ciumei, din Piata Unirii, monument ce initial a fost amplasat vis-a-vis de aceasta casa. Cu ocazia innobilarii, cu titlul nobiliar austriac, 1744, numele familiei a devenit Deschan von Hannsen [13]. Cladirea are un parter si doua etaje, fiind construita in stil neoclasic. In 1830, a fost deschis la etajul I, un cazinou, aripa din spatele corpului de cladire central, ce inchide curtea patrata, este cea mai veche parte a edificiului, care impresioneaza prin culoarele masive cu arcade. Alaturi, in strada Eminescu, la numarul 4, este situata "Casa Mercy", constructie cu un singur etaj, intrarea fiind strajuita de doua coloane, desupra carora fiind un balcon. Se spune ca a fost resedinta primului guvernator al Banatului, dupa retragerea turcilor, a gene- ralului Claudius Florimund Mercy. Pe un plan al orasului din 1758, in acest loc este figurat un grup de case, printre care si casa judecatoreasca, iar piateta din fata lor poarta numele de Piateta Mercy. Este foarte posibil sa fi locuit intr-una din aceste case, in acele timpuri, noile constructii se ridicau rapid, si se executau din materiale nu intotdeauna bune, fapt pentru care constructiile nu aveau o viata lunga. Azi se stie ca generalul, nu a mai fost in viata cind s-a construit aceasta cladire, cazind pe cimpul de lupta, in 1734, la Parma. Deja in 1783, pe planul orasului, apare in locul acestui grup de constructii, un loc viran. De aceea se presupu- ne ca actuala "Casa Mercy", a fost construita dupa aceasta data, in stilul baroc clasic, atunci cind in Europa acest stil de constructie fusese abandonat. La intersectia strazilor Eminescu si Grisselini, se afla casa cu "Pomul Breslelor". [14]. Este vorba de un trunchi de copac, in care, probabil, membrii breslelor care fie treceau prin oras, fie plecau la un alt mester in alt oras, bateau un cui, ce amintea de trecerea lor. Aceste cuie, sint intr-adevar deosebite, fiind forjate manual, iar capetele lor, in forma de blazon, aveau gravate initialele unor nume. De-a lungul timpului, intreaga suprafata a trunchiului a fost acoperita de cuie, pomul luind infatisarea unui trunchi de fier. Se presupune ca, in acest loc, se afla odata un han pentru calfele breslasilor. Adevarata legenda legata de acest "Pom al Breslelor", este putin cunoscuta. Isi are originea la Viena, unde se afla originalul, care de fapt este un monument, ridicat in memoria unei calfe de lacatus. Legenda spune ca, acest lacatus, din ambitia de a fi foarte bun in mese- ria sa, a incheiat un pact cu diavolul, acesta ajutindu-l sa confectioneze lacate care nu au pu-tut fi deschise cu nici un speraclu, acumulind astfel bogatii imense, dar trebuind sa se achite de datoria fata de cel cu care incheiase tirgul, a ajuns in iad. In amintirea colegului lor "faustic" din bresla lor si din dorinta de a-l dispretui pe diavol, de atunci, calfele de laca-tus, bat cuie in acest pom, ce este fixat de un zid cu unul din aceste lacate maiastre. Foarte bun cunoscator al orasului sau natal, Franz Liebhard, a descoperit modul in care a ajuns acest pom la Timisoara. Aceasta casa dateaza din anul 1752, purtind pe atunci numarul 116, de-a lungul timpului, succedindu-se multi proprietari. In 1827, devine proprietatea comerciantului Trandaphill, si s-ar putea ca acesta, in cursul calatoriilor sale, comerciale, sa fi vazut la Viena originalul, si sa se fi hotarit sa-l foloseasca ca emblema a casei sale, confectionind astfel o copie dupa acesta, la Timisoara. Si acest pom avea un lacat ce nu se putea des-chide, neavind orificiu pentru cheie, dar din pacate, de peste 20 de ani, acest lacat a fost rupt din perete de catre un rauvoitor, disparind. "Pomul Breslelor" se afla de citiva ani la muzeu, dar s-ar putea confectiona o copie, intrucit, acest simbol a fost

emblema casei, desi in secolul al XVIII-lea existau deja numere de casa. In afara de aceasta cladire, in Timisoara, mai exista inca doua case cu emblema, "Axa de Fier" si"Poarta lui Eugeniu". Dupa cum spuneam mai inainte, acest "Pom al Breslelor", se afla in coltul strazii care poarta numele lui Francesco Grisselini. Din acest motiv, consider ca este necesar sa a-mintesc citeva lucruri, referitor la acest invatat italian. Vizitind Banatul, 1774-1777, a redactat o serie de scrisori, in care a tratat si istoria Timisoarei, cuprinzindu-le in cartea sa " Incercare de istorie politica si naturala a Banatului Timisoarei"(Viena 1780). [15] In Timisoara, noul si vechiul coabiteaza in conceptia urbanistica, astfel incit, trebuie mentionat ca, fata in fata cu aceste constructii venerabile incarcate de istorie si legenda din strada Eminescu, stau, insemnele contemporaneitatii, cladirea moderna a magazinului "Bega" si interesanta constructie a hotelului "Continental", proiectat de arhitectul timiso-rean, Gheorghe Girleanu.

Biserica Evanghelica

Drumul nostru ne duce din nou in Piata Doicesti, unde, vis-a-vis de "Palatul Dicas-terial", in coltul Pietei Dr. Russel, se remarca o cladire, in zidul careia, in colt, intr-o nisa, este fixata o axa de fier, in lungime de 2, 5 m. , datind din secolul al XVIII-lea, ce a servit drept emblema a casei. In apropierea cladirii cu "Axa de Fier", se afla biserica evanghelica, constructie terminata in 1839, fiind sfintita in 27 octombrie a aceluiasi an. Casa parohiala dateaza din 1832 si se invecineaza direct cu biserica, in curte fiind o cladire in care a functionat o scoala confesionala evanghelica, care in 1825, avea o clasa elementara de baieti, la care, in 1859, s-a adaugat si o clasa de fete, dar in 1869, scoala confesionala evanghelica a fost in-chisa, intrucit prin infiintarea de scoli orasenesti, administratia orasului a sistat subventionarea scolii. Intrind pe sub bolta portii casei parohiale, in curte, s-ar putea sa va cuprinda mo- mente de romantism nostalgic. Iesind din curte, aveti in fata o priveliste care, subliniaza I- deea, coabitarii urbanistice a vechiului cu noul in acest oras. De o parte strajuieste edificiul Bastionului - resturi ale cetatii din secolul al XVIII-lea, iar pe de alta parte, completeaza peisajul, fintina "Punctelor Cardinale", cit si blocurile de locuinte care se inalta pe bulevar-dul Take Ionescu. Sub denumirea de "Bastion" sint cunoscute ramasitele fortificatiilor, in forma de stea, ale cetatii Timisoara, si este situat intre strazile, Popa Sapca, Buftea si bulevardul Take Ionescu, poarta de intrare fiind situata pe strada Popa Sapca, numarul 4, acoperisul a fost su- prainaltat in 1908, ultima renovare facindu-se intre anii 1971 - 1972. Astazi "Bastionul" gazduieste, la etajul I, muzeul de arta populara a sectiei etnografice, aici putind fi admirate sculpturi in lemn, vesminte populare si podoabe de cap, atit din folclorul populatiei romane cit si a nationalitatilor locuitoare ale Banatului. De asemenea se mai pot vedea, o cojocarie si mobilier din casele rurale, romanesti, ale svabilor, maghiare si sirbesti, alte sali adapos-tind, icoane pe sticla, covoare, obiecte de ceramica populara, si altele. Tot in edificiul "Bastionului" se gasesc, o sala de expozitii ocazionale, sali care adapostesc biblioteca judeteana, sali pentru expozitii de scurta durata, un anticariat, o braserie, placintarie si o crama de vinuri-restaurant.

Liceul " Nikolaus Lenau "

Sa ne intoacem in strada Gheorghe Lazar, unde la numarul 2, functioneaza liceul Nikolaus Lenau, [16]pe locul unde, dupa cum am mai spus, se gasea Magistratul rascian (1761), iar mai tirziu numai teatrul. In forma sa actuala, edificiul, a fost costruit intre anii 1878 - 1879, dupa plnurile intocmite de arhitectul Johann Reiber, din punct de vedere arhitectonic, constructia fiind in- fluentata de stilul clasic, are parter si doua etaje, fatada fiind dominata de un frontispiciu bogat ornamentat. Efectul decorativ este dat de coloanele cu capiteluri, clasice simple, situate intre ferestre. Inceputurile acestui lacas de invatamint, se situeaza cu 100 de ani in urma, cind au aparut cerinte noi, privind perpetuarea cunostintelor teoretice si de specialitate, ca urmare a dezvoltarii industriei si tehnicii. Aceasta stare de fapt a generat in 1868, promul-garea legii obligativitatii invatamintului elementar si acordarii dreptului comunelor si persoanelor particulare, de a infiinta scoli. In aceste conditii administratia municipiului Timisoara s-a ocupat de infiin-tarea unei scoli reale, astfel ca, la 23 aprilie 1870, de comun acord cu ministerul culturii, sa functioneze o scoala superioara cu profil real, luind fiinta in continuare si un curs de pre-gatire si o scoala de ucenici. La inceput limba de predare a fost, cea germana, mai tirziu maghiara cu explicatii in limba germana. Din 1870 pina in 1878, scoala a functionat temporar in spitalul orasenesc de adulti, pentru ca 1879, scoala superioara reala de stat sa intre in cladirea nou construita, a cartei sala de sport la inceput fiind pusa si la dispozitia gimnaziului catolic si asociatiei de gimnastica. Obiectele de invatamint la aceasta institutie cu profil real, au fost cu predilectie geometria analitica, fizica, chimia, stiintele naturale si desenul. In 1882, a fost terminata si sala festiva, intre anii 1875 si 1949, acordindu-se anual o bursa de merit "Lenau". Inaintea primului razboi mondial, la Timisoara, au functionat numai scoli medii in limba maghiara, dar dupa unirea Ardealului si a Banatului cu Romania, in anul 1919, a fost introdusa limba germana ca limba de predare. Pina la aceasta data scoala a purtat nu- mele de scoala superioara reala, care se schimba in denumirea de "Liceul german de stat". Pina in 1927, scoala a avut si o sectie maghiara, iar din 1942 pina in 1944, in cladirea scolii din strada Gheorghe Lazar numarul 2, a functionat liceul german si scoala normala de fete. Din 1942, "Liceul real"(fostul "Liceu german de stat") a fost gazduit de cladirea "Banatia" si a primit numele de "Liceul Nikolaus Lenau". Dupa cel de-al II-lea razboi mondial, "Liceul german" a functionat, mai intii in cladirea liceului "C. D. Loga", iar din 1955 a revenit in cladirea ce-i apartinea. In 26 mai 1957, scoala a obtinut din nou titlul de onoare "Liceul Nikolaus Lenau", la aniversarea centenarului, in 1970, acest titlu fiind confirmat printr-un decret. In holul de la intrare, la stinga, intr-o nisa, este amplasat un bust al poetului Lenau (sculptor: Orgonas A.) si sub el, pe o tablita, putem citi versuri ale marelui poet, nascut pe meleaguri banatene.

Minastirea Franciscanilor si spitalele vechi

Parasim liceul "Lenau", care se afla la intersectia strazilor Gheorghe Lazar cu E. Ungureanu, si ne indreptam spre Piata Libertatii, si in strada Ungureanu la numarul 1, gasim o cladire, in aparenta neinsemnata, dar de o mare valoare istorica. Este vorba de cladirea fostei minastiri a Franciscanilor, construita intre 1716-1736, existenta calugarilor franciscani fiind semnalata inca din secolul al XVI-lea. Aceasta cladire modesta are un trecut deosebit de zbuciumat, stiut fiind faptul ca pe vremea turcilor aici se afla o moschee;biserica era situata pe colt, unde astazi se inalta o cladire impozanta(intersectia strazilor Ungureanu cu Brediceanu), in timpul asediului din 1849, fiind foarte grav avariata. Calugarii franciscani, au folosit cladirea si biserica, pina in anul 1789, cind ambele au trecut in patrimoniul ordinului Piarist, care a deschis aici o scoala. In 1909, minastirea a fost preluata de administratia orasului, care a deschis un conservatoriu, azi functionind scoala populara de arta. Afara de tabla comemorativa, care ne face cunoscut istoricul cladirii, se mai gaseste, pe cealalta parte a intrarii a alta placa de marmura care a fost pusa "in memoriam", unui erou cazut in Revolutia din decembrie 1989. Ea aminteste de profesorul Ladislau Czizmarik, nascut in 1939, 12 martie, si decedat la 17 decembrie 1989, unul dintre sufletistii si sustinatorii societatilor corale din Timisoara. Spitalul civic al orasului din strada Marasesti, [17], in care azi se gasesc clinicile de dermatologie si oncologie, dateaza de pe vremea stapinirii turcesti. Pe atunci avea un singur nivel si servea probabil drept harem. Era resedinta begler-beg-ului din Timisoara. Dintr-o lista a bolnavilor spitalului reiese ca, acest spital functiona deja din anul 1745 [18]. Atestarea documentara dateaza din 1751. Ca spital civic orasenesc, aceasta institutie a exis-tat cu 24 de ani inaintea Spitalului Universal de la Viena (" Allgemeines Krankenhaus ") si cu 35 de ani inaintea spitalului " Sfintul Rochus " din Budapesta. In 1757, cladirea a fost supraetajata. In alte documente nu se aminteste de cladirea de pe vremea turcilor. Se spune numai ca, primarul Peter Solderer(in functie intre 1722 - 1742) a sustinut necesitatea de a construi un spital in administrarea orasului -spital civic orasenesc. Izvorele mai spun ca nu se poate stabili data exacta cind a fost construit edificiul, probabil in jurul anului 1745, datele oscilind si in ceea ce priveste punerea sa in functiune, intre 1751 si 1757. De la bun inceput, acest spital a fost pus la dispozitia cetatenilor bolnavi, atit ai orasului cit si a strainilor, in primul rind fiind destinat saracilor, ei fiind tratati gratuit. In 1789 in spital se gaseau si 10 orfani. In strada Marasesti se gaseste si un alt spital. Este vorba de spitalul garnizoanei, azi cunoscut sub numele de Spitalul Militar. Construit in 1766 si marit in 1818, este incon- jurat de trei strazi. In apropierea spitalelor, este amplasata sinagoga, care merita si ea toata atentia. Ridicata intre 1863 si 1865, dupa proiectul arhitectului vienez Igatz Schuhmann, in stil predominant maur, are ornamentatiile influentate de stilul bizantin si romanic. Prima sina-goga exista din 1760. Daca ne continuam drumul in strada Marasesti, la intersectia cu strada Brediceanu, o luam la stinga si ajungem la clinica de oftalmologie, in care pe vremuri se afla spitalul Mizericordienilor(cunoscut sub denumirea " la popii negrii") [19]. Fratia Sfintul Nepomuk a construit acest spital in 1737, fiind primul spital si prima farmacie din aceasta regiune. In ziua asezarii pietrei de temelie(1735), multimea a pornit de la biserica Franciscanilor, sub conducerea episcopului, spre statuia Sfintului Nepomuk din piata din fata primariei vechi, si de aici inspre terenul unde urma sa se construiasca spitalul, asezindu-se o placa, din care reiese ca era vorba de un act de caritate. Constructia a fost terminata in 1737, fratii ordinu-lui Sfintul Nepomuk, hotarind sa-l incredinteze, fratilor ordinului Mizericordienilor, sase frati ai acestui ordin venind la Timisoara dintr-o provincie germana ci vicarul lor Paulinus Temel, preluind cladirea spitalului si ingrijirea bolnavilor. In timpul epidemiei de ciuma (1738-1739) fratii ordinului au ingrijit cu eroism si abnegatie bolnavii, patru dintre ei cazind victime acestei boli necrutatoare la acea vreme. In locul fostei capele de casa, fratii Mizericordieni au pus piatra de temelie pentru o biserica a lor in 1748, ce a fost terminata in 1753. Dupa incendiul din 6-7 iulie 1849, spitalul si biserica in stil baroc ai fost recon-struite si din 1851, se gasesc in forma actuala. In interiorul foarte frumos al

bisericii restaurate se gaseste cea mai veche orga a Timisoarei si a intregului Banat, astazi, acest lacas de cult slujind credinciosilor greco-catolici. Fata in fata cu intrarea in clinica de oftalmo-logie linga piata "Timisoara 700" se vad vestigii ale zidurilor cetatii in care se afla un restaurant. In fata vechilor ziduri, pe o terasa, se gaseste o gradina de vara. In apropierea pietei "Timisoara 700", in strada Gheorghe Lazar, numarul 10-12, linga gradina botanica, se inalta o cladire moderna, cu mai multe etaje. Este casa Adam-Muller-Guttenbrunn - un cadou al Germaniei, al Organizatiei de ajutorare a svabilor din Banat si a Organizatiei svabilor banateni din Germania, daruit compatriotilor lor, care au ramas pe pamintul natal. In cladire exista un camin de batrini si un centru cultural. Proiectul a fost intomit de S. C. IPROTIM s. a. din Timisoara, sub conducerea arhitectului Nicolae Busila. [20].

Primaria Veche

Acum sa ne indreptam pasii spre Piata Libertatii, care cindva purta numele de Piata Parazilor, dar s-a numit si Piata Print Eugeniu. Numele de azi "Piata Libertatii" a primit-o pentru prima oara - numai pentru scurt timp - cind primarul-poet, Johann Nepomuk Preyer, in 1848, a comunicat, din balconul primariei, adeziunea cetatenilor la re- volutie. Piata este incadrata de cladiri importante, dar noi ne vom opri mai intii in fata Pri- mariei Vechi. Populatia autohtona, romana si sirba, si sub ocupatia Imperiului Otoman, avea administratie proprie, pastrind-o si sub noua stapinire. Intr-un capitol anterior am vorbit despre Casa Magistratului Rascian, care se afla in locul unde azi este Liceul Lenau, dar trebuie mentionat ca in afara acestui magistrat (ortodox), dupa 1717 a functionat la Timisoara si un Magistrat German, in anul 1718, primar al Timisoarei fiind, Thobias Balthasar Hold din Frankenhausen (Bavaria). La 24 decembrie 1731, primarul Peter Solde-rer, pina in 1813 primarul Timisoarei era denumit "judecatorul orasului", a asezat piatra de temelie, la constructia viitoarei primarii germane. Dupa unele surse, edificiul a fost terminat in 1734. Cert este ca la 15 februarie 1735, in cladirea noii primarii a avut loc alegerea primarului, fiind reales Peter Solderer. Pe frontispiciul cladirii, este reprezentata stema si sigiliul orasului, primite de co- munitatea germana, in anul 1718, reprezentind o poarta deschisa, intre doua turnuri ale unei cetati puternic fortificate. In urma restaurarii din 1782(sub conducerea arhitectului Joseph Aigner), s-a refacut fatada in stilul renasterii. Dupa bombardamentele din 1849, a fost din nou refacuta, pentru ca in perioada secolelor al XIX-lea si al XX-lea sa sufere alte transformari. Cladirea este compusa din doua parti, partea veche avind o fatada simetrica, si o poarta, deasupra careia se afla un balcon si patru ferestre arcuite care se dezvolta pe doua nivele, fiind ferestrele salii de sedinte;partea noua a fost inainte o locuinta particulara, pe fatada careia era un ceasornic solar. In dreapta intrarii se afla o inscriptie in limba turca, datind din secolul al XVII-lea, presupunindu-se ca aici ar fi existat o baie turceasca. Specialistul in cultura turca, Aurel Decei, a descifrat-o si a constatat ca presupunerea avansata pina atunci nu este intemeiata. [21]. In sala de sedinte a primariei, se afla, pe vremuri, pe linga tablourile personalitatilor de seama ale orasului si ale imparatilor, un tablou de mari dimensiuni, care se afla in prezent, la Muzeul Banatului, si care reprezinta scena in care, primarul Timisoarei Dr. Karl Telbisz, insotit de magistrat si de consilierii municipali, il saluta pe regele Franz Josef I la data de 16 septembrie 1891 in locul in care se afla inainte poarta Petrovaradin - in fata teatrului. Motivul prezentei regelui, a fost vizitarea expozitiei indus- triale banatene din sudul Ungariei. Tabloul a fost pictat de profesorul Liceului real, Johann Walder, decedat in Timisoara in 1902. In 1949, cind vechea primarie, nu a mai corespuns cerintelor dezvoltarii orasului, sfatul popular s-a mutat in cladirea de vis-a-vis de cinematograful Capitol, in care pina a- tunci se afla liceul comercial. Fata in fata cu Primaria Veche este amplasata "Casa Comandantului", aici locuind, comandantul corpului de armata care totodata avea si functia de guvernator al Voievodinei sirbo-banatene. In holul din spatele portii, se afla pe vremuri o placa de marmura cu inscriptia : "in memoria imparatului Franz Josef I, care si-a tinut aici tabara curtii intre 14-16 iunie 1853. In timpul ocupatiei turcesti, aici locuia Beglerbegul si se spune ca gradina palatului a fost de o frumusete deosebita. In partea de vest a pietei se afla Cazinoul militar, terminat in 1775, purtind si astazi aceasta denumire, salile sale au fost si sint si azi puse la dispozitia societatii militare si civile. [22] Vis-a-vis de cazinoul militar, se afla un alt edificiu important, acela al fostei banci agrare, constructie cu trei etaje, conceputa in stilul renasterii cu un frontispiciu orna-mentat cu mult gust. Aici se afla pe vremuri o cladire cu un etaj - localul garzii principale - in fata careia au fost amplasate doua tunuri. Cind a fost renovata aceasta cladire, s-au gasit in subsol, depozite de pulbere. Ar mai fi de mentionat ca, in spatele cladirii amintite, in Piata Sfintul Gheorghe, se afla impozantul palat al "Primei case de economii".

Monumentul Sfintului Johann Nepomuk, numit si statuia Sfintei Maria

Plimbindu-ne prin piata Libertatii, am admirat cladirile din jur, neglijind insa statuia in stil baroc din centrul pietii. Si nu putem pleca mai departe, fara a ne opri in fata ei, spre a o privi si a afla cite ceva despre istoria ei. Pe cele trei laturi ale soclului sint cioplite in piatra, scene din ultima perioada a vietii Sfintului Nepomuk. Regina Boemiei, ascunde un lucru de taina fata de sotul ei, regele Wenceslav. Din aceasta cauza, foarte suparat, regele ii cere Sfintului Nepomuk, duhovnicul reginei, sa-i divulge taina spovedaniei. Lovindu-se de refuzul categoric al duhovnicului, regele porunceste ca acesta sa fie aruncat in riul Viltava. Figura centrala a monumentului este Sfintul Nepomuk, deasupra caruia troneaza Maica Domnului, tinind in mina, florile de crin, simbolul neprihanirii. Monumentul, este opera sculptorilor vienezi F. Blim si E. Wasserburger si a fost ridicata in fata primariei in 1756. [23]. La data de 3 aprilie 1724, la Timisoara, a fost infiintata Fratia inchinata Neprihanirii Sfintei Maria si a Sfintului Nepomuk. Scopul principal al acestei fratii a fost, in afara veneratiei Sfintei Fecioare Neprihanite si a Maicii Domnului, sa apere bunul renume al aproapelui, sa pastreze neintinata morala sociala, sa practice caritatea crestina fata de saraci, bolnavi, detinuti si alti vitregiti ai soartei. Unspre-zece ani dupa infiintarea acestei fratii, a fost construit si intretinut spitalul Sfintul Nepomuk(1735) cu contributii benevole ale membrilor acestei asociatii[24]. Se presupune ca imediat dupa eliberarea Timisoarei de sub stapinirea turceasca(1716), a fost ridicata prima statuie a Sfintului Nepomuk, patronul Banatului, in apropierea bisericii Franciscanilor. Din cronica iezuitilor, care au administrat parohia, in anul 1722, la 16 mai a fost cintata litania in fata acestei statui. Epidemia devastatoare de ciuma din anii 1738-1739 , a adus tot mai des credinciosii sa se roage in fata acestui monument religios. In 31 mai 1739, o data cu incheierea epidemiei de ciuma, episcopul de Cenad, a celebrat o slujba de multumire in fata monumentului, de aceea denumirea pina azi a acestui monument este de Monumentul Ciumei. Fratia Sfintei Marii si a Sfintului Nepomuk, s-a angajat de la inceput sa intretina acest monument, si probabil ca monumentul initial ajunsese intr-o stare deplorabila, sau din recunostinta, fratia a comandat la Viena, actualul monument, care dupa confectionare, a fost ridicat in fata primariei (1753-1756). Dupa aproape 100 de ani, sta scris 1852, statuia a fost ampla-sata in fata uneia din portile cazarmii "Transilvania". In 1964, s-a demolat cazarma pentru a se face loc constructiei hotelului Continental, dar abia dupa zece ani, in 1974, fiind prevazu-ta marirea spatiului din jurul hotelului, s-a intimplat ca monumentul sa revina in fata prima-riei vechi, acolo unde ii fusese locul initial, unde se afla si acum. In absenta ei, in acest loc a stat alt monument, care - dupa cum relateaza Preyer, istoriograful orasului - a fost ridicat, in amintirea apararii eroice a cetatii in timpul ase-diului din anul 1848. Monumentul a fost conceput de arhitectul Josef Kranner, piatra de fundatie fiind pusa de insusi imparatul Franz Josef I, la 15 iunie 1852, inaugurarea festiva avind loc la 17 ianuarie 1853. Monumentul are o inaltime de 20 de metri, si este conceput in stilul gotic al Evului Mediu, baza lui reprezentind fortificatii, deasupra carora se ridica un baldachin, sustinut de patru cai, in mijloc gasindu-se figura principala care simbolizeaza fidelitatea, iar peste baldachin se inalta spre cer un acoperis svelt, care se incheie cu o floa-re dubla. Statuia fidelitatii este inconjurata de alte patru statui care intruchipeaza cinstea, su-punerea, vigilenta si jertfa. De-a lungul timpului au fost indepartate toate aceste simboluri, ultima statuie care a parasit monumentul, fiind cea a fidelitatii in 1932, raminind astfel, nu-mai constructia in sine, un monument reprezentind tendinta de inaltare. [25] In 1936, acest monument al victoriei a fost amplasat in cimitirul eroilor, unde se afla si astazi.

Biserica parohiala romano-catolica din Cetate

In fata fostei cazarmi Transilvanene, in apropierea fostului liceu "Carmen Sylva", se afla cu ani in urma un obelisc triunghiular ce se termina cu o cruce. El era amplasat in locul unde fusese cea mai veche biserica din Timisoara, cu hramul Sfintei Ecaterina, datind din secolul al XIV-lea. In timpul stapinirii turcesti, biserica a fost transformata in moschee, si a purtat pe turnul ei, timp de 164 de ani, semiluna in locul crucii. Dupa 1716, a fost folosi- ta, de catre armatele imperiale, ca depozit de sare si mai tirziu ca magazie de pulbere. In 1722 ajungind in posesia ordinului Franciscanilor, ajunge sa slujeasca din nou menirii sale sfinte. In anul 1723, incepind constructia noii cetati, biserica si palanca mica au ramas in zona santurilor de aparare, fapt ce a dus la demolarea lor, in 1757. Prin aceasta actiune, a disparut si ultimul edificiu al Timisoarei vechi, in afara de castelul Huniade. Se spune ca in aceasta biserica si-a gasit locul de veci, regina Maria Ecaterina, prima sotie a regelui Carol Robert de Anjou, ce a murit la Timisoara. Obeliscul pe care l-am mentionat anterior, data din 1763, pe cele trei laturi ale sale fiind inscriptinate texte in limba latina, devenite indes-cifrabile, din cauza intemperiilor. In 1849, pe timpul asediului Timisoarei, obeliscul a fost avariat, restaurarea sa facindu-se in 1851. 1933 este anul in care a inceput constructia unei strazi circulare in aceasta zona, fapt care a dus la mutarea obeliscului cu cca. 80 de metri, ajungind astfel sa fie plasat la marginea parcului din fata fostului liceu "Carmen Sylva". Cind in acest loc, au inceput sa se ridice alte edificii, obeliscul a trebuit sa para-seasca zona, fiind mutat in cimitirul din Calea Lipovei. Franciscanii, contruind biserica parohiala din Cetate, au reusit sa salveze din ve- chea biserica o serie de obiecte de cult si tablouri valoroase, cum ar fi, un dulap sculptat pentru sacristie;se presupune ca si "Madona neagra"provine tot din vechea biserica. Este vorba de o scuptura in lemn a Sfintei Fecioare cu pruncul Isus, avind capetele negre, iar restul trupurilor invelite in brocart cu fire aurite, sculptura ce se afla si astazi in sacristia bisericii parohiale din Cetate, in strada Pietrosu. Aici se pastreaza sub sticla, un tablou al Madonei cu Pruncul ce sint incoronati cu corana de metal si au deasemenea inimile din metal. Nu trebuie uitat tabloul de pe altarul principal, reprezentind pe Sfinta Mucenica Ecaterina din Alexandria, pictat in 1761 de pictorul timisorean Ferdinand Schiessel[26], ctitorul acestuia, conform cu adnotarile Franciscanilor, fiind un inalt functionar al admi-nistratiei publice cu numele de Ohnesorg. Se presupune ca Schiessel ar fi pictat si alte tablouri in aceasta biserica, ce se pastreaza si azi. Din timpul Franciscanilor dateaza si frumosul amvon in stil baroc, care in vechea biserica era plasat in partea stinga, aici fiind plasat in dreapta. In 1882, biserica parohiala, preluata de Franciscani, a devenit subreda, in urma unui cutremur si trebuia inchisa. Ca si cu multi ani in urma vechea biserica a Jezuitilor, pe atunci biserica seminarului teologic, a servit ca si acum ca biserica parohiala. In 1888, biserica Sfinta Ecaterina a fost demolata, si in acelasi loc s-a ridicat actuala biserica, ce a fost sfintita la 25 noiembrie 1889, de catre parohul Josef Brand, din fostul lacas de cult fiind salvate toate obiectele de valoare din perioada baroca. In afara obiectelor amintite, se mai afla in biserica si doua pietre funerare, dintre care, una ne aminteste de unul ditre cei ce si-au adus o contributie majora la contruirea unor edificii ale Timisoarei, Johann Theodor Kostka, inginer hidraulician, decedat in 1807. [27] Sub conducerea sa a fost terminata constructia Domului din Piata Unirii, piatra sa funerara aflindu-se imediat linga intrarea in biserica. Aici se mai afla si un baptister(din secolul al XVIII-lea), provenind de la Belgrad, si doua picturi din vechea biserica a Jezuitilor, reprezentind pe Sfintul Aloisius si Sfintul Ignatius de Loyola, un alt obiect deosebit de arta reprezentindu-l orga acestei biserici, constructorul ei, timisoreanul Leopold Wegenstein, cistigind premiul I, cu aceasta, la expozitia de la Budapesta(1896).

Castelul Huniade si Catedrala Ortodoxa Romana

Lasind in urma biserica Sfinta Ecaterina, parcurgem strazile Pietrosu si Bocsei, si intram in piata Huniade. In colt, fosta cladire a scolii calugaritelor de la Notre- Dame, astazi supraetajata, gazduieste liceul de industrie usoara. La inceputul anului scolar 1864/1865, in aceasta cladire functiona o scoala de fe- te, cu patru clase gimnaziale, condusa de calugaritele de la Notre-Dame, pentru ca in 1881, dupa terminarea noii minastiri din Josefin, acestea sa-si mute asa zisa "casa-mama" in a- ceasta cladire, amplificind intregul sistem instruciv-educational. [28]. Tot in piata Huniade, se afla o alta institutie scolara, scoala profesionala de elec- trotehnica, proiectata de Albert Vigh, si construita in 1899-1900 de Eduard Reitter, in 1901 aici deschizindu-se, o institutie de stat, scoala de arte si meserii. In micul parc din fata scolii, se afla bustul lui Emanuil Ungureanu (1846-1929) un pasionat luptator pentru drepturile romanilor banateni. El a infiintat banca "Timisana", a condus ziarul "Dreptatea", iar in 1912 a infiintat o fundatie pentru sprijinirea scolilor si bisericilor romanesti. Este si autorul unui studiu istoric despre Timisoara. Sa ne oprim acum putin si la Castelul Huniade, edificiu initiat de regele Carol Robert de Anjou, care in urma vizitei facute in Timisoara, in 1307, a hotarit sa-si stabileas- ca aici resdinta. Probabil, constructia a fost realizata de catre constructori italieni, terminin- du-se in 1315, deoarece in 1316, regele era deja stabilit in noul sau castel, in care a locuit aproape opt ani, ultimul act semnat de el in Timisoara datind din 15 iunie 1323. Despre forma si intinderea sa nu se cunosc prea multe lucruri, presupunindu-se ca era amplasat in locul actualului castel Huniade, avind o forma dreptunghiulara, in partea de nord exis- tind o cetate, tot de forma dreptunghiulara, in jurul careia s-a dezvoltat mai tirziu orasul medieval. Numeroase gravuri de la sfirsitul secolului al XVI-lea pina la inceputul seco- lului al XVIII-lea reprezentind Timisoara sub forma a doua dreptunghiuri. In urma inva- ziilor turcesti, Timisoara devine statul major al operatiunilor de aparare, castelul devenind sediul contilor de Timis, care deseori aveau si rangul de Bani ai Severinului. Numele cas- telului, se datoreste lui Ioan de Huniade, care intre 1441 si 1456, in calitate de Conte de Ti- mis a locuit cu familia aici, in 1443 dispunind reconstructia acestui edificiu, grav avariat de un cutremur in acel an. In perioada ocupatiei turcesti, a servit drept sediu pentru pasa, intre secolele al XVIII-lea si al XX-lea, fiind cazarma si arsenal de artilerie. In 1849, cla- direa a fost distrusa pina in temelii si a trebuit sa fie complet refacuta, forma sa actuala, datind din 1856. Are un turn in stil romanic si fatada din caramida arsa, azi adapostind "Muzeul Banatului". In fata sa azi se afla doua felinare, pe care este inscriptionat, in mai multe limbi, faptul ca Timisoara a fost primul oras al Europei continentale, care in 1884, a introdus iluminatul public electric. Pornind spre Piata Operei, trecem pe linga cladirea Teatrului National, despre is-toria caruia am amintit la inceput[29]. Balconul sau, in timpul Revolutiei din decembrie 1989, a avut o importanta istorica. De la inaltimea sa, avem in fata, privelistea completa a pietei din fata Operei, piata ce a primit pe drept numele de Piata Victoriei. Ansamblul de edificii care delimiteaza aceasta piata, este incadrat la sud de Ca- tedrala Mitropoliei Ortodoxe Romane a Banatului, iar la nord de cladirea Teatrului Natio- nal. Printre cladirile monumentale ale acestui ansablu arhitectonic remarcindu-se palatul Loffler, Camera de Comert, palatul Lloyd(in mare parte in stil secesionist), in mijlocul pie- tii se afla o fintina arteziana, si statuia Lupoaicei cu Romulus si Remus, copie a celebrei, "Lupa Capitolina" din Roma si este un cadou oferit Timisoarei in 1926. Monumentul este amplasat pe o coloana de 4, 96 metri inaltime, reprezentind simbolul originii latine a popo- rului roman, si este cunoscut sub denumirea de "Lupoaica". Fata in fata cu cladirea Operei, se inalta majestos edificiul catedralei metropolita- ne a Banatului. Terenul pe care se inalta acest edificiu, a fost mlastinos si in vederea reali- zarii fundatiei sale, placa de beton, in grosime de citiva metri, a fost turnata avind ca suport 1186 de piloti. Constructia are o lungime de 63 de metri, o latime de 31, 98 metri, iar turnul principal se inalta la 83, 7 metri, arhitectura sa fiind o combinatie reusita intre stilul bizan- tin, elemente decorative asemanatoare cu cele

ale moscheii Sfinta Sofia din Constantinopo- le(azi Istambul) si elemente caracteristice bisericilor moldovenesti(Sfintul Gheorghe din Harlau), acoperisurile inaltelor turnuri fiind acoperite cu placi ceramice colorate, iar trep-tele, soclul edificiului, coloanele si pilonii si elementele decorative de la usi si ferestre sint cioplite din piatra naturala provenind de la Banpotoc. Iconostasul are o suprafata de 135 de metri patrati, este suflat in aur de 22 de carate, si este decorat cu elemente specifice stilului brincovenesc. In cupola centrala, cu o inaltime de 16 metri, se gasesc trei candelabre, scul-ptate in lemn de tei. Ornamentele capitelurilor si a soclurilor, pilonilor si colonadelor, sint caracteristice pentru arhitectura romaneasca in stil moldovenesc, peretii fiind placati cu marmura pina la inaltimea coloanelor. Mobilierul a fost confectionat de sculptorul timiso-rean St. I. Gajo, sotia sa Ileana si fratele sau Ferdinand executind operatia de aurire a ico-nostasului. Picturile in fresco, tempera si ulei, ocupind o suprafata de 6. 300 de metri patrati, au fost executate de un grup de pictori sub conducerea mult apreciatului iconograf Atanasie Demian (1899-1978)[ ], clopotele, in greutate de 8. 000 de kilograme, fiind acordate de cu-noscutul compozitor Sabin Dragoi (1894-1968), dupa o compozitie proprie. In subsolul Ca-tedralei a fost deschis un muzeu, unde pot fi admirate icoane pe sticla si lemn din secolele al XVII-lea si al XVIII-lea, diferite obiecte de cult ortodox(cruci din lemn aurit sau impo-dobite cu argint si pietre pretioase, cadelnite din atelierele aurarilor si argintarilor lugojeni sau cadelnite filigranate din argint, produse ale mesterilor macedonieni din 1658).

Azilul si Spitalul de copii

Parcul Central, de linga Catedrala Metropolitana, pe vremuri a fost un cimitir in fata portii Petrovaradin (1749-1771), in care au fost inmormintate peste 9. 000 de persoane. [30]. Pina in 1860 acest teren, a fost mlastinos si nesanatos, generalul Anton Scudier, comandantul militar al orasului la acea vreme, dispunind drenarea mlastinii, nivelarea terenului si plantarea sa cu arbori si flori, rezultatul fiind un parc care a purtat numele de "Parcul Scudier", prin grija cetatenilor orasului ridicindu-se aici, in 1881, o statuie in amintirea sa, dar care in 1918 a fost distrusa, iar pe soclul ei a fost instalat un ceas. La intrarea in acest parc, in dreapta, se afla o sculptura, executata de C. Lucaciu (1923) reprezentind "Victoria", in miniatura. In mijlocul parcului se afla azi un monument, inchinat soldatului roman, executat din marmura de Ruschita, monument care aminteste de jertfa sol-datilor romani care si-au sacrificat viata in lupta impotriva fascismului, pentru libertatea si independenta Romaniei. Tot aici se gaseste si bustul avocatului, profesorului, publicistului si politicianului banatean, membru al Academiei Romaniei, Vincentiu Babes (1821-1907), bus-tul fiind creat de sculptorul Aurel Pop (1879-1960). In fata intrarii principale a parcului, putem admira complexul arhitectonic al fostu- lui Liceu Piarist, romano- catolic, contructie realizata intre 1908-1909, cuprinzind cladirile gimnaziului, minastirii si a bisericii, proiectul fiind realizat de Consilerul tehnic Alexandru Baumgarten, planurile de detaliu fiind creatia biroului ingineriatului orasenesc, edificiile fiind ridicate de mesterii constructori Arnold Merbl Co. sub conducerea arhitectului La- dislau Szekely. In actuala piata Horatiu, din care se intra in complexul Piaristilor, azi apartinind Universitatii Tehnice din Timisoara, se afla azilul si spitalul de copii, ambele edificii fiind sfintite in septembrie 1904. Prima cladire a fost ridicata de stat, constructor fiind timisorea- nul Karl Hart, iar spitalul de copii, numit si policlinica Uniunii Crucii-Albe, a fost construit de catre Leopold Loffler, fiind sponzorizata de presedintele acestei Uniuni, filantropul Anton Sailer, a carui fapta, a fost imortalizata, de catre oraseni, ridicind o statuie, al carui autor a fost Nikolaus Ligeti. Acesta a executat un bust de bronz al lui Anton Sailer, care se afla si azi in fata spitalului, la baza coloanei, care poarta acest bust, se gaseste un grup ale-goric alcatuit dintr-o mama cu un baiat in brate, alaturi de care, o fetita cu flori in mina, isi indreapta privirea spre binefacatorul lor. Anton Sailer, s-a nascut la Arad in 1820, petrecin-du-si cea mai mare parte a vietii in Timisoara, fiind unul din marii comercianti, care a acu-mulat prin munca si harnicie o avere insemnata pe care a folosit-o pentru fapte de binefa-cere. Dintre interventiile sale, nenumarate sint donatiile pentru spitale, azilul de batrini, institutii pentru saraci, bolnavi si orbi. Avind in vedere contributiile sale, costruirea si inzestrarea spitalului de copii poate fi considerat intemeietorul policlinicii, fiind fodatorul fun-datiei "Sailer", si donind bani pentru constructia unui azil de orbi, in 1902 a fost declarat cetatean de onoare al orasului, in 1904, gasindu-si odihna vesnica in mormintul din cimitirul din Calea Sagului.

Liceul Comercial, liceul C. D. Loga si liceul de fete " Carmen Sylva "

Linga Catedrala, la intersectia bulevardelor Victoriei si Politehnicii, se afla cinematograful "Capitol", construit de firma "J. Steiner", intre 1929-1930, dupa planurile arhitectului Duiliu Marcu[ ], modernizat in 1972, de arhitectul Serban Sturdza, gazduieste azi si filarmonica "Banatul". In parculetul din fata cinematografului se afla un bust al marelui poet roman, Mihai Eminescu. Pe partea cealalta a strazii, in fata cinematografului, se inalta majestos, edificiul primariei municipiului Timisoara, care peste douazeci de ani a servit invatamintului banatean ca sediu al Liceului Comercial. Piatra de temelie a fost pusa in anul 1914, dar in conjunctura conditiilor vitrege ale primului razboi mondial, cocretizata prin nenumarate greutati financiare, constructia a fost finalizata abia in 1925, tencuiala exterioara finalizindu-se patru ani mai tirziu, in 1929. Este un produs al stilului arhitectonic romanesc, avind jgheaburi late si turn la acoperis, ornamentele abundind de motive ale artei populare. Din 1946, cladirea a fost destinata administratiei locale. Istoria acestui edificiu ne intoarce in timp in anul 1838, cind in Timisoara s-a inaugurat un curs particular de un an, "Curs comercial", condus de Franz Stiben, limba de predare fiind cea germana. In 1841, a fost prelungit la doi ani, purtind denumirea de "Scoala profesionala comerciala", pentru ca in 1844 sa i se acorde dreptul public, Franz Wiessner, fiind acela care a prelungit cursul la trei ani, introducind ca obiect de studiu limba franceza. In 1873, Wiessner a deschis, in locul vechiului curs, un alt curs, elementar comercial, introducind un nou obiect de studiu, limba maghiara, limba de predare fiind in continuare limba germana. 1895 este anul in care scoala primeste gradul de liceu comercial, in 1899 devenind liceu de stat, primul sau director fiind Johann Pfeiffer. In 1919, Statul Roman a preluat scoala, pina in anul 1922 scoala pastrindu-si caracterul local, dupa care administrarea sa a trecut in patrimoniul Ministerului. Scolile lui Stiben si Wiessner, nu au avut un local propriu, functionind in case par- ticulare la inceput, iar din 1899, in spatiile scolilor elementare si medii din Cetate, pentru ca in 1919, cind parterul noului liceu comercial a fost gata, avind insa acoperisul construit pro- vizoriu, in 1920, sa inceapa sa functioneze aici, in conditiile date, pina la terminarea constructiei in anul 1925. Pe Bulevardul Victoriei la numarul 37, se gaseste cladirea liceului Constantin Diaconovici Loga, cladire ce a fost construita intre 1902-1903, dupa planurile arhitectului Ignatz Alpar, avind destinatia de a adaposti un liceu de stat, intrucit Liceul Piarist era la acea vreme supraaglomerat. Edificiul este o reusita reprezentare a barocului vienez, avind o simetrie exemplara si proportii bine echilibrate. Are parter si doua etaje, ferestrele de la etajul I, avind chenarul frontonului in stil baroc, ferestrele etajului II, incheindu-se cu arce. [33]. Administratia orasului a pus la dispozitie terenul oferind anual burse pentru sprijinirea elevilor nevoiasi. Nu departe de de acest liceu de stat pentru baieti, odinioara, - azi liceu mixt -, a fost construit intre 1903-1904 un liceu de sta pentru fete(la numarul 45, azi), purtind numele de "Carmen Sylva", pseudonimul literar al Reginei Elisabeta, azi numindu-se insa Eftimie Murgu, luptator pasoptist banatean, din Tara Almajului. Si acest edificiu a primit terenul de constructie de la administratia orasului, planurile de constructie purtind semnatura arhi- tectilor Leopold Baumhorn si Jakob Klein, executantul lucrarii fiind, Karl Hart. Complexul arhitectural, multifunctional, este destinat cursurilor scolare, in principal, unui internat si un pavilon medical, alcatuit fiind din din doua cladiri principale unite printr-o aripa de legatu- ra, cu doua etaje, reprezentind stilul neogotic englez, cu frumoase elemente decorative. Cladirile principale au intrari a caror porti ne amintesc de intrarea in catedralele gotice, deasupra intrarii principale, aflindu-se sala de festivitati, avind trei ferestre mari incadrate de arcuri in stil gotic. Pe frontonul cladirii principale, deasupra nisei de intrare, sint trei ferestre mici, ale caror arce in stil gotic completeaza fatada. Fatada cladirii principale este decorata de asemenea cu motive gotice, prodominanti fiind crinii, care dau un aspect placut intregu-lui edificiu, care astazi adaposteste liceul pedagogic. Ar mai fi de mentionat, ca pe acelasi bulevard, la numarul 43-45, se afla centrul balneo-fizioterapeutic, care pe linga tratamente traditionale cu aerosoli, chimio-electrice si masaje, foloseste pentru tratament ambulatoriu si

apa geo-termala, rezultata dintr-un foraj de peste 1200 de metri adincime, a carei temperatura se ridica la 52 de grade Celsius, si care in bazinele de tratament este adusa la 37 de grade Celsius. Zilnic, beneficiaza de ser-viciile de balneo-fizioterapie peste 500 de bolnavi. Bogatia in saruri minerale si efectul terapeutic, este similar cu cel al bailor fizioterapeutice din orasul Baile Herculane si statiunile Ocna-Sibiului, Bazna si Govora, avind efecte pozitive in tratamentul bolilor reumatice cronice. Faptul ca in apropierea Canalului Bega se gaseste si un strand termal, alimentat de asemenea de ape geo-termale, din izvoare termale de mare adincime, poate sustine afimatia ca Timisoara poate fi considerata drept o statiune balneara.

Banatia

La capatul bulevardului Victoriei, este un alt bulevard, in zona caruia, in decembrie 1989, s-au derulat fragmente din istoria acelor evenimente si poarta titlul generic de Revolutia de la Timisoara. In aceasta zona ne atrage atentia un ansamblu arhitectonic format din actualul Institut de Medicina si Farmacie, cladirea fostului seminar teologic romano-catolic si sediul Prefecturii judetului Timis. In cladirea unde se afla astazi Institutul de Medicina, ce functioneaza aici din 1945 se afla pe vremuri un centru al vietii culturale si al scolii germane - Banatia. Dupa primul razboi mondial a avut loc o revitalizare a spiritului si sentimentului national al germanilor din Banat, datorita atitudinii tolerante a Statului Roman si al poporului sau. In acest context s-a simtit nevoia de scoli si dascali de limba germana, aceasta ducind la infiintarea Societatii pe actiuni"Banatia-Hausban", preluind finantarea constructiei edificiului Banatia. Gratie donatiilor svabilor banateni, piatra de temelie a acestui cladiri a putut fi pusa in 1924, terenul fiind proprietatea diocezei romano-catolice. Proiectele au fost intocmite de arhitectii Matthias Hubert si Michael Wolf. Constructia poarta amprentele stilului neoclasic cu elemente decorative eclectice. Sfintirea cladirii s-a facut in 29 august 1926, de catre episcopul Dr. Augustin Pacha, ziarul de atunci, "Temeswarer Zeitung", scriind ca, la sfintirea acestui edificiu sobru cu trei etaje, au participat delegatii apartinind tuturor comunelor de svabi din Banat. Sala festiva, spatioasa, a servit nu numai festivitatilor prilejuite de activita-tea scolara, dar a dat si prilejul ca populatia etnica germana sa-si desfasoare aici activita-tea culturala. Nikolaus Engelmann, enumera in volumul sau "Temeswar - Temeschburg" citeva nume de personalitati care si-au adus aportul la constructia si amenajarea acestui complex scolar [25]. Fostii elevi ai scolii Banatia se gindesc si azi cu veneratie si respect la dascalii pe care i-au avut, pastrind pina astazi amintiri din viata lor scolara. Linga cla-direa Banatia se afla astazi un camin pentru studentii de la medicina, este fosta cladire a seminarului teologic romano-catolic, construit in 1913, in perioada cind era episcop al acestei dioceze episcopul Dr. Julius von Glattfelder. Intre anii 1976-1977, aceasta cladire (fostul seminar) a fost modernizata (i s-a adaugat un nou corp de cladire) de arhitecta Aurelia Fackelmann. Primul seminar teologic a fost infiintat la Timisoara in 1806 de catre episcopul Ladislaus Koszeghy si a functionat in cladirea ordinului Iezuitilor, unde se afla si scoala normala. Mult mai inainte biserica Iezuitilor, care se afla in piata Sfintul Gheorghe, servea drept biserica parohiala si resedinta a ordinului, pentru ca dupa mutarea Ordinului Franciscan la Szeged, sa ocupe spatiile din cladirile eliberate de acestia. Parohia romano-catolica din Cetate (azi scoala populara de arta) sa se mute in aceste spatii;mai tirziu biserica a fost demolata [35]. In parcul din fata Institutului de Medicina, se afla un bust al marelui ginditor si revolutionar pasoptist banatean, Eftimie Murgu, 1805-1870, lucrarea fiind executata de scul- ptorul timsean Artur Vetro (1919). In aceeasi piata, dar cu fata spre Bulevardul Revolutiei, la numarul 17, se ridica edificiul, care adaposteste Prefectura judetului Timis, cladire impozanta, ce initial fusese destinata scolii de fete "Sofia Imbroane", conceputa, in 1933, dupa planurile arhitectului Matthias Hubert si colaboratorii sai Cornel Liuba si Edmund Stanzel. Scurt timp dupa aceea planurile au fost corectate de catre arhitectul Victor Vlad si colaboratorii sai, in scopul realizarii unui edificiu cu caracter administrativ. Palatul Prefecturii a fost ridicat intre anii 1938 si 1943, sub conducerea constructorului Constantin Purcariu, stilul arhi-tectonic al cladirii find o combinatie reusita intre modernism si decoratia clasica, capite-lurile corintice ale fatadei fiind sprijinite pe coloane lucrate in terasit.

In drum spre cartierul Fabric

Timisoara, denumita si orasul de pe malurile Begai, este impartita in cartiere de cursul de apa al canalului Bega Navigabila, cartiere care comunica intre ele prin interme- diul a numeroase poduri, construite peste acest canal navigabil. Cu sute de ani in urma, o- rasul cetate Timisoara, era inconjurat de o sumedenie de cursuri de apa, brate ale riului Be- ga, o parte alimentate de riul Timis, ca rezultat al configuratiei de mlastina, in aceste condi- tii clima fiind nesanatoasa. Dupa infringerea turcilor si inlaturarea dominatiei lor din aceste tinuturi, Contele Mercy a inceput primele lucrari de desecare a tinutului mlastinos din jurul orasului reducind cursul haotic rasfirat al riului Bega la un canal principal, lasind insa in cartierul Fabric citeva brate, care alimentau morile de apa, sa deserveasca fabricile si sa asigure navigatia in vederea tranportului lemnelor de foc si a sarii. Timp de 200 de ani apele riului Bega au servit acestor scopuri. In 1902, inginerul Emil Szilard a fost numit inginer sef si un an mai tirziu a preluat conducerea biroului tehnic orasenesc, punindu-si intreaga pricepere in slujba unui grandios proiect de regularizare a canalului Bega si de realizare a uzinei hidroelectrice, finalizarea facindu-se in 1910, si dupa aproape 90 de ani reprezinta inca o realizare tehnica deosebita, ce functioneaza si acum. Canalul Bega a reprezentat o artera de navigatie, pe care , timp indelungat, s-a realizat tranportul marfurilor necesare orasului, si ar fi pacat sa nu serveasca si in viitor acestui scop. Daca parasim cartierul Cetate, si trecind peste unul dintre cele mai impozante po- duri de peste Canalul Bega, podul Decebal, intram in cartierul Fabric, strajuit in dreapta de vechea poarta a parcului Poporului si in stinga de Baile Neptun(Palatul Neptun - fosta ca- sa Laszlo Szegely, "Baile Hungaria"), construite in 1913-1914 de arhitectul Laszlo Szegely. Acest cartier, la sfirsitul secolului trecut, avea mai multa populatie decit cartierul Cetate. Numele si l-a primit de la numeroasele fabrici care functionau aici. Aici s-au construit si lacase de cult, Biserica Romano-Catolica in 1765, iar cea Greco-Catolica in 1774. Edifi-ciile ce se insiruie de la Baile Neptun pina in Piata Traian, sint considerate printre cele mai frumoase ale orasului. La capatul parcului se afla cinematograful "Apolo", azi cinematogra-ful "Parc", cladire ridicata in 1909, de arhitectul Josef Ecker jr. si modernizata intre 1954-1955 de arhitectul Paul von Schuster (1923-1987). Merita sa amintim aici si noua sinagoga din Fabric, de pe Splaiul Coloniei,ce a fost proiectata in stil maur de arhitectul Leopold Baumhorn si construita sub conducerea timisoreanului Josef Kremer,sfintirea facindu-se la 3 septembrie 1899,in prezenta primarului de atunci,Dr. Karl Telbisz,cheltuielile fiind su-portate in parte de catre oras,printr-o loterie publica, restul fiind rezultatul unor colecte si donatii. Inainte de a ajunge in Piata Traian,in dreapta se deschide piata Romanilor(fosta piata Coronini),dominata de edificiul Bisericii Romano-Catolice(Biserica Mileniului), construita intre 1896-1901,in stil neo-roman,de catre timisoreanul Josef Kremer dupa pla-nurile arhitectului Ludwig Ritter von Ybl,tabloul altarului principal fiind opera pictorului Georg Vastagh. Piatra de fundatie a acestei biserici a fost pusa la 4 octombrie 1896 de e-piscopul Alexander Dessewffy,lucrarile durind cinci ani,astfel ca sfintirea a fost celebrata abia in 13 octombrie 1901. Biserica are doua turnuri cu o inaltime de 65 de metri,cupola centrala avind 45 de metri inaltime,orga este un cadou al episcopului Alexander Des-sewffy, fiind opera maistrului timisorean Leopold Wegenstein. Marele clopot,iesit din turnatoria lui Anton Novotny,are o greutate de 2420 de kilograme,cheltuielile pentru vitraliile bisericii fiind acoperite in intregime din donatii. Intregul edificiu este construit din zidarie bruta,netencuita,si reprezinta una dintre cele mai frumoase constructii din Timisoara. In 1902 a fost ridicata si o casa parohiala linga biserica,parohul mutindu-se aici din vechea lui casa de pe asa denumita "insula a parohilor",vechea biserica romano-catolica si parohia,fiind predate parohiei greco-catolice,aceasta facind renovarile nece-sare pentru practicarea cultului respectiv,iar in 1906,la 26 noiembrie,episcopul greco-catolic Vasile Hossu din Lugoj,sa-i faca sfintirea. Vechea biserica greco-catolica si casa parohiala(ambele construite in 1774),au fost preluate de administratia orasului pentru a fi demolata,parohia greco-catolica datind din 1737.

Din Piata Traian pina la Padurea Verde

Piata principala din Fabric poarta azi denumirea de Piata Traian,aici aflindu-se biserica ortodoxa construita in seculul al XVIII-lea,in acele vremuri,aici fiind centrul ora-sului rascian,si purtind hramul Sfintului Gheorghe,a fost restaurata in multe rinduri si este considerata monument istoric. Stilul arhitectonic este romanic,tablourile si iconostasul fi-ind executate in doua stiluri si anume,cel bizantin-sirbesc si stilul pictorului Stefan Tenetchi - Ponerchin din Arad(din a doua jumatate a secolului al XVIII-lea). Valoroase sint de asemenea tablourile Maicii Domnului de Constantin Daniel (1798-1873), care a folosit drept model pe frumoasa sa sotie Caroline Josefine Dely, si tabloul Sfintei Treimi, opera de arta a cunoscutului pictor banatean,originar din Izvin, Sava Petrovici (1794-1857). Cind biserica ortodoxa din Cetate a ars [36], aceasta biserica a servit drept loc de oficiere si de intilnire a tuturor crestinilor ortodoxi din oras. Dupa despartirea sirbilor de romani (in a doua jumatate a secolului al XIX-lea), biserica din Piata Traian a ramas numai a crestinilor sirbi. In piata din fata bisericii,se ridica un obelisc cu cruce,construit in 1773, ce isi gaseste explicatia in ritualul legat de sarbatoarea Bobotezei, lucrare finantata de crestinii ortodoxi ai acestei parohii. An de an, in 6 ianuarie,de Boboteaza,si in ziua hramu-lui bisericii, de Sfintul Gheorghe, credinciosii s-au perindat prin fata acestei cruci, rugindu-se. Populatia romana si sirba au avut o biserica veche, greco-ortodoxa,care la cucerirea Timisoarei de catre turci,in 1522, a fost arsa din temelii, in locul ei inaltindu-se o cruce ca-re si azi poate fi vazuta la podul peste Canalul Bega,pe drumul intre Piata Traian si Piata Badea Cartan, numita si Piata de Fin. Actuala biserica ortodoxa romana a cartierului Fabric (in strada Victor Belinski nr. 12) a fost construita intre 1911 si 1912. Dupa insemnarile arhitectului Mihai Opris, [37], planurile de arhitectura si constructii, ar apartine arhitectului Ion Niga, constructorul, acestei biserici in stil bizantin, fiind Josef Ecker jr. Turnurile si arhitectura interioara seamana cu catedrala ortodoxa din Sibiu,picturile au fost executate de cunoscutul mester banatean Ion Zaicu (1868-1914). Nistor Busuioc, un pictor taran din Berliste,co-muna in judetul Caras-Severin,a fost restauratorul recent al iconostasului[38],in vara anului 1992, biserica fiind restaurata si la exterior. Pe linga numeroasele parcuri ale sale, pentru care Timisoara, este numita si orasul parcurilor, Padurea Verde poate fi considerata o oaza de verdeata si de refugiu pentru locuitorii Timisoarei. Cu ani in urma, aceasta padure apartinea domeniilor coroanei regale, si e-ra destinata vinatorii de fazani, cerbi si caprioare, aici aflindu-se si o rezervatie de astfel de animale salbatice si pasari. In 1954, Statul Roman, a pus la dispozitia municipiului, 150 de hectare de padure din totalul de 720, in vederea creerii unei rezervatii naturale si zona de agrement si recreere pentru populatia orasului. Aici a fost amenajat si un muzeu al satului romanesc,asemanator celui de la Bucuresti. O parte din suprafata padurii a fost pusa la dis-pozitia scolii si liceului silvic,complex de invatamint de specialitate,situat in mijlocul padurii. Terenuri de sport,o scena de teatru in aer liber,si o modesta gradina zoologica dau posibilitatea populatiei din orasul Timisoara de a petrece clipe placute in aer liber.

Din Fabric in Elisabetin

Inainte de a parasi acest cartier, mai trebuie sa amintim ca " De 250 de ani curge bere aurie si spumoasa din putinile fabricii de bere" dupa cum scrie arhitectul Paul von Schuster,in articolul sau "Fabrica de Bere Timisoara a implinit un sfert de secol". [39] Si de la aceasta scriere au trecut inca 25 de ani. Dupa cum reiese dintr-un document al arhivelor imperiale de la Viena, datat 1718, 1 ianuarie, in Timisoara, exista o fabrica de bere, care producea si rachiu, fabrica imperiala. Din pacate, pina astazi nu a putut fi consemnata exact da- ta infiintarii acestei fabrici. Se presupune insa ca ea a luat fiinta imediat dupa eliberarea de sub dominatia otomana, in locul unde se afla si astazi (strada Stefan cel Mare). La inceputul anilor 90 ai secolului trecut, doua cladiri principale si instalatiile aferente din fabrica de bere au cazut victime ale unui incendiu devastator, insa in scurt timp s-a trecut la recon- structia cladirilor si la modernizarea instalatiilor. Dupa cel de al doilea razboi mondial, fabrica de bere a fost inzestrata cu noi spatii de productie si instalatii moderne, merite de-osebite in aceste lucrari de modernizare,avind firme renumite din Europa, cum ar fi Seegar, Ziemann, Siemens din Germania si Buhler din Elvetia. In incinta fabricii si-au gasit locul si o instalatie moderna de transformare a orzului in malt si una de imbuteliere a uleiului co-mestibil. Pe aleea Fabricii de Bere, azi strada Pestalozzi, se afla una dintre cele mai frumoase cladiri din cartierul Fabric,Scoala Normala pentru Invatatori, construita in 1895-1896, dupa planurile arhitectului Eduard Reiter. Linga aceasta cladire se gaseste Orfelinatul "Gisella", ridicat in 1901 sub conducerea constructorului Josef Kremer senior, dupa planurile intocmite de un alt timisorean, arhitectul Ernest Gotthilf. Dupa cum relateaza colonelul Franz Binder, in cartea sa "Alt Temeswar" (Timisoara Veche) [40], se spunea in popor: "Toate cele bune vin din Fabric". De aici venea apa, Bega, venea tramvaiul cu cai, mai tirziu cel electric, berea,si chir si soarele rasarea din Fabric, fiind in est,aceste lucruri fiind mindria locuitorilor Fabricului de atunci. Nu departe de Fabrica de Bere, urcindu-ne in tramvaiul cu numarul 6, ajungem in alt vechi cartier al orasului Elisabetin, trecind pe linga abator, constructie ridicata de arhitectul Laszlo Szekely in 1904-1905, in continuarea caruia se ridica un edificiu al timpurilor noastre, sala polivalenta de sport Olimpia, proiectata de arhitectul Sorin Gavra si construita intre 1967-1968. Coborind in statia de tramvai de la strada Cluj, aruncind o privire in stinga vedem un bulevard larg care acum poarta numele renumitului romancier roman de origine ardeleana, Liviu Rebreanu. Se creeaza impresia ca acest bulevard se opreste in fata unei cladiri cu multe etaje (noua), un imens bloc de beton, care indeplineste functia de Spital Judetean. A fost construit in tre 1970-1974,dupa planurile arhitectului Nicolae Dancu. I-nainte de a ajunge la spital,intilnim un edificiu,la fel de impozant,ridicat intre 1972-1978, proiectele purtind semnaturile arhitectilor Haralambie Cocheci si Ivan Stern. In strada Aries nr. 1 este amplasat stadionul municipal,construit in 1963, ce ofera locuri la peste 30.000 de spectatori. In afara de terenuri de fotbal complexul sportiv este dotat si cu piste de atletism,iar dupa cum este amplasat,poate fi considerat unul dintre cele mai reusite stadioane din Romania. Pe strada Cluj se gaseste si Liceul de Muzica" Ion Vidu",construit intre 1967-1968, dupa proiectul sotilor arhitecti, Aurelia si Hans Fackelmann, in acest edificiu de o valoare deosebita fiind,sala de concerte,care prin acustica excelenta creaza o ambianta de concert excelenta. Planurile de arhitectura pentru cladirea internatului din ve-cinatate sint semnate de arhitectul Serban Sturdza.

Universitatea si Institutul Politehnic

Un alt edificiu important din zilele noastre este legat de numele arhitectului Hans Fackelmann, si anume cladirea moderna a Universitatii din Timisoara, lucrare executata in doua etape,prima in 1950 si cea de-a doua in 1964-1965. Considerata a fi printre primele lucrari de arhitectura moderna, din Romania, cladirea corespunde pe deplin sco-pului pentru care a fost creata. Pe fatada, de dimensiuni impresionante, sint reprezentate in mozaic, figurile lui Nicolae Balcescu si Mihai Eminescu, lucrare apartinind lui Stefan Szonyi (1919-1967). In holul de la intrarea principala, peretii sint placati cu marmura in care sint reprezentate simbolic stiinta,arta si cultura. Peretele lateral din stinga,este dedicat literaturii si artei,in mijloc,dominind figura unei femei ce simbolizeaza o faclie. De o parte si de cealalta a acestui simbol este amintita,prin evolutia semnelor de scriere, istoria civilizatiei si a culturii universale,pornind de la semne hieroglife si cuneiforme si terminind cu alfabetul diferitelor popoare. Peretele din dreapta este dedicat stiintei, simbolurile dominante fiind un cosmonaut, satelitii si simbolul atomului, toate aceste reprezentari fiind inconjurate de alte simboluri, care subliniaza tendintele in ceea ce priveste cunoasterea umana, dezvoltarea simodernizarea continua, cum ar fi simbolul spiralei. Lucrarea este opera lui Romul Nufin, nascut in 1932, si a lui Gabriel Kazinczi, nascut in 1942. Doua scari monumentale de marmura fac legatura intre parter si etajul I, unde se gaseste "Aula Magna". Si holul din fata intrarii in Aula, are peretii ornamentati cu mozaicuri reprezentind scene si personalitati ale istoriei Romaniei, lucrarea fiind opera artistilor plastici Adalbert Luca (n. 1933) si a lui Leon Vreme(n. 1930) [41]. In apropierea Universitatii, pe acelasi bulevard, se gaseste campusul universitar, caminele, cantina si terenuri de sport, inconjurat de bulevardele Vasile Parvan, Mihai Viteazu, Victor Babes si strada Daliei. Sa ne intoarcem la podul Episcopal, construit in 1914, (Podul Mihai Viteazu), de unde incepe bulevardul care poarta numele celebrului domnitor roman, Mihai Viteazu (1593-1601), si unde se gaseste complexul arhitectonic, sediu al Universitatii Tehnice Ti- misoara, binecunoscuta timisorenilor sub denumirea de Politehnica. Constructia a inceput in 1923, dupa planurile arhitectului Duiliu Marcu, caminul fiind finalizat in 1927, iar cantina in 1930, anexele fiind proiectate de arhitectul Victor Vlad. Complexul arhitectonic, este dominat de elemente decorative si de arhitectura, in stil romanesc, cantina fiind considerata, pentru elementele tipice decorative, monument arhitectonic. In 1976, a fost adaugata o noua cla- dire acestui complex, facultatea de electrotehnica, proiectata de arhitectul Petru Svoboda. In fata acestui complex se gaseste bustul lui Traian Lalescu, pe soclul caruia se poate citi:" Traian Lalescu (1882-1929). Primul rector al scolii superioare politehnice din Timisoara,octombrie 1920-1921 ". Traian Lalescu a absolvit cursurile institutului francez Sorbona, obtinind titlul de doctor in matematica. A fost profesor la facultatea de stiinte si la scoala superioara politehnica din Bucuresti, a infiintat scoala superioara politehnica din Timisoara, a publicat numeroase lucrari stiintifice, fiind un savant ce si-a dedicat intreaga viata in folosul binelui public si inereselor patriei sale. Bustul a fost ridicat in 1930.

Maierele vechi – Elisabetinul

Pe Bulevardul Victor Babes, ce se intersecteaza cu Bulevardul Mihai Viteazu,in casa cu numarul 12 se afla Institutul Antirabic, azi Institutul de Igiena, construit in 1929- 1936 de arhitectul Adrian Suciu,si modernizat in 1947-1949. In apropierea sa se gaseste Spitalul Bega, unde a fost ridicat un monument in onoarea acestui mare om de stiinta roman Victor Babes (1854-1926), fiu al marelui patriot Vincentiu Babes[42], bustul fiind opera ar- tistului plastic Romulus Ladea (1901-1970). Victor Babes a fost medic, profesor de patologie si bacteriologie la facultatea de medicina din Bucuresti, membru al Academiei Romane de Stiinte, unul dintre fondatorii microbiologiei moderne si autorul primului tratat de bacteriologie din lume. Contributiile sale deosebite privind studiile despre turbare, lepra, difterie si tuberculoza sint recunoscute pe plan mondial,descoperirile sale privind antagonismul microbian fiind premergatoare conceptiilor moderne in ceea ce priveste antibioticele. [43] La intersectia celor doua bulevarde despre care am amintit,se poate vedea centrul de cercetare stiintifica al Academiei Romane,construit in 1963. In apropierea sa se gaseste o constructie moderna si indrazneata, de forma unui cilindru, sediul Institutului de Sudura si Incercari pe Materiale, opera a arhitectei Adelina Jojica, executat in 1972-1973. Bulevardul Mihai Viteazu se termina in Piata Nicolae Balcescu, cunoscuta in tre- cut sub denumirea de Lahovary. Aceasta piata este dominata de biserica romano-catolica cu cele doua turnuri, svelte si impresionante. Construita in stil gotic pur, dupa planurile arhitectului Karl Salkovics, a fost executata de firma Albert Schmidt - Johann Bagyanszky intre anii 1912-1919. Biserica impresioneaza prin sveltetea sa, prin simetrie, prin impartirea echilibrata a spatiului interior, prin vitraliile sale gigantice, care realizeaza in interior o ilu-minare calda, in galben, cele cinci altare sculptate in lemn, intr-un tipic stil gotic, fiind opera firmei sudtiroleze "Ferdinand Stuflesser ". Pentru ca in aceasta parte a orasului, populatia de origine romana era foarte numeroasa, in Piata Crucii, a fost ridicata, inca din anul 1727, o biserica greco-orientala-romana, care este de fapt una dintre cele mai vechi biserici din Timisoara. Cu timpul insa, biserica s-a deteriorat, de aceea, reprezentantii populatiei "maie-relor", cum era denumit cartierul inainte, impreuna cu comunitatea bisericii romane, au or-ganizat o colecta, la care timisorenii, fara deosebire de nationalitate sau confesie, au contribuit cu sume importante, facind posibila astfel, refacerea din temelii si restaurarea, in 27 august 1894, fiind sfintita de episcopul greco-oriental Ioan Metianu [44]. In 1926, biserica a primit patru clopote noi, iar dupa un an a fost restaurata din nou. Unele dintre podoabele de seama ale acestui lacas de cult, sint frescele in stil bizantin, opera a profesorului de arte plastice, Iulian Toader din Arad, iconostasul si mobila fiind opere ale sculptorilor in lemn, timisoreanul Traian Novac si craioveanul Felix Dumitrescu [45]. Si pentru ca in titlul acestui capitol a aparut o denumire mai putin obisnuita, sintem datori sa facem citeva referiri la originea denumirii de "maiere". La sfirsitul secolului al XVII-lea, cind in afara zidurilor cetatii Timisoara s-au executat lucrari de desecare si asanare a mlastinilor, in aceasta zona, clima a devenit agreabila si a favorizat amenajarea in aceste locuri, de catre cetatenii Timisoarei, de gradini si in preajma lor de casute sau caba-ne. A urmat o perioada in care cetatenii instariti ai orasului si-au construit pe aceste locuri case resedinte de vara. Cuvintul "maier" este de origine germana, si inseamna fermier. (Meierhof = ferma). "Maierele" (fermele), au fost recunoscute drept cartier al orasului in 1744, denumirea de Elisabetin (Elisabethstadt), fiindu-i atribuita abia in 1896.

Institutul surdo-mutilor si caminul pentru orbi

Deplasind-ne cu tramvaiul 6 sau 7 sau 8 pe strada Gheorghe Doja spre Josefin, vedem in dreapta Parcul Doja,iar in stinga putem vedea institutul surdo-mutilor. Inainte de a da detalii asupra acestui edificiu trebuie sa ne reamintim de capela Rozalia. In semn de multumire si recunostinta,la incetarea epidemiei de ciuma,locuitorii Timisoarei au construit in 1739,o capela. Ea a fost distrusa de bombardamentele din 1849 dar a fost refacuta. In 1926 ,a fost mutata la mica distanta de vechiul ei loc,iar in 1963 a fost demolata definitiv. Era situata intr-o latura,cea nordica,a Parcului Doja,in preajma cla- dirii actualului Centru de Cercetare al Academiei,in apropierea Clinicii de Ortopedie. Institutul surdo-mutilor din strada Doja nr. 16,este o cladire ridicata intre 1894 si 1897,dupa plnurile arhitectului Leopold Loffler,cheltuielile fiind acoperite de o succesiune a mostenirii lasate,in urma decesului in 1889,a episcopului Alexander Bonnaz,si de un aju- tor din partea statului. Intre 1900 si 1901,cladirii i-a fost adaugat inca un etaj,internatul, construit in 1901,fiind supraetajat in 1912. Scoala de surdo-muti a fost infiintata in 1885,de catre directorul de scoala Karl Schaffer,si a functionat initial in cladirea scolii comunale din Josefin,pentru ca in anul scolar 1897/1898,scoala sa inceapa sa functioneze in cladirea sa noua,servind si astazi acelorasi scopuri. [46]. Mai trebuie amintita aici,o alta institutie scolara umanitara din Elisabetin,si anu-me Institutul Orbilor. In 1904,in Timisoara a luat fiinta o filiala a asociatiei pentru sprijini-rea orbilor,posibilitatea de inchiriere a unei case,in vederea organizarii unui atelier pentru orbi,realizind-se prin initierea unei fundatii de catre Anton Sailer. Institutia a fost inaugura-ta in 25 martie 1905,intr-o casa de pe actuala strada Odobescu,sub conducerea directorului Karl Schaffer. In 1906,institutia a primit in folosinta un iugar si jumatate de pamint,in vede-rea producerii de nuiele de salcie si impletituri din acestea. Cunoscutul gradinar Wilhem Muhle,a platit arenda pe o perioada de 10 ani,desi subventii au venit si din partea statului. Cu banii fundatiei Sailer,in 1908,a fost cumparata o casa in actuala strada a Independentei, la nr. 123,unde a fost amenajat un atelier pentru orbi,aici fiind intretinuti si instruiti,35 de orbi,pentru a realiza din impletituri de nuiele,cosuri,stergatoare si scaune. In 1913,la insis-tentele asociatiei,administratia orasului a hotarit sa construiasca un camin pentru orbi,linga azilul pentru copii orfani,dar primul razboi mondial a impiedicat realizarea acestui proiect In 1917,familia Prochaska,doneaza orbilor proprietatea lor din zona Vii,de aproape 5 iu-gare,impreuna cu cladirile ce se aflau pe el,in plus ocupindu-se si de ingrijirea invalizi-lor. [47] Sa ne continuam insa drumul,si vom observa,in dreapta,unde se afla cladirea in-spectoratului scolar,cladire construita in 1904,casa invatatorului,unde ani de-a rindul a functionat un internat pentru copii de invatatori,care au frecventat la Timisoara o scoala medie sau profesionala. La capatul strazii Doja,acum ne aflam deja in cartierul Josefin,se afla un monu- ment, cu statuia Sfintei Maria, inaltata in anii 60 ai secolului trecut. Si astazi, in acest loc, se afla o statuie a Sfintei Maria. Locul a fost cunoscut sub numele de "Esafodul lui Doja"sau "Tronul de fier al lui Doja". Azi, in Timisoara, locului acesta I se spune simplu "Maria", dupa statuia Sfintei Maria. Actualul monument a fost ridicat in 1906, intr-un scuar, pe lo- cul unde se presupune ca ar fi fost executat Gheorghe Doja, conducatorul taranilor rasculati la 1514, impreuna cu fratele sau Gregor Doja si un grup de tarani rasculati. Monumentul, avind o valoare artistica deosebita, este compus dintr-un baldachin asezat pe sase piloni in stil roman, sub care se gaseste statuia Sfintei Maria, sculptata din marmura de Carrara.

Maierele noi – Josefinul

Cartierul Josefin a luat fiinta mai tirziu decit Elisabetinul, inceputurile sale datind in anul 1744, aici aflindu-se initial, vile construite de locuitorii instariti, de origine germana, ai cetatii, slujind drept resedinte de vara; de aici si numele de "Maierele noi nemtesti", in timp ce Elisabetinul era denumit, "Maierele vechi ", iar in cinstea imparatului Josef al II-lea "Maierele noi " au primit numele de Iosefin, in 1773 (Josefstadt). Linga "Maria", observam o cladire de caramida rosie in stil gotic-englezesc, care este sediul confesional reformat. De aici au pornit primele semne ale evenimentelor din decembrie 1989, acesta fiind si motivul pentru care bulevardul, care insoteste linia de tramvai, poarta numele zilei in care, in Timisoara, s-au declansat primele evenimente, "16 De-cembrie". In patru limbi, limbi ce se vorbesc curent in Timisoara, sint inscriptiile de pe cele doua placi de marmura, aflate pe frontispiciul cladirii, care eternizeaza aceste evenimente. Ar intrece limita posibilitatilor noastre, incercarea de a descrie fiecare casa in parte de pe acest bulevard, dar cine trece pe aici este bine sa le priveasca, caci ele amintesc de stilul "secesionist" vienez, "stilul 1900", iar o plimbare pe malul Canalului Bega, in lungul parcului "Alpinet" ar putea fi si ea plina de surprize, privind cladirile din aceasta zona, incepind chiar cu cele doua edificii de linga podul care face legatura intre acest car-tier si Cetate. Frontispiciul "Palatului Societatii de Hidroameliorații Timis-Bega" impre-sioneaza prin elanul artistic si simtul frumosului[48]. Indreptindu-ne spre Piata Stefan Furtuna, observam un turn inalt, alaturat unei cladiri de mica inaltime dar cu o cupola impresionanta. Este biserica ortodoxa din Josefin, construita dupa planurile profesorului Victor Vlad (1889-1967), care fiind profesor la Institutul Politehnic din Timisoara si inspirat de stilul arhitectonic majestos al Bisericii Sfinta Sofia din Constantinopol, transformata in moschee, a preluat modelele privind contrafortii, cupolele si clopotnita, lucrarea fiind realizata intre 1931-1936. Picturile sint operele renumitilor pictori banateni Catul Bogdan si Ioachim Miloia. Intreaga pictura murala este executata in stilul "fresco bono", poarta de la intrare, iconostasul si scaunele fiind sculptate de Stefan Gajo. Nu departe de aici, pe malul Canalului Bega, s-a construit o biserica moderna baptista. Biserici neoprotestante si case de rugaciuni ale diferitelor culte religioase, exista in Timisoara, dar un edificiu de dimensiuni remarcabile si un stil arhitectonic deosebit, este biserica penticostala din Elisabetin, in a-propierea Parcului Doja. Una dintre cele mai vechi edificii cu caracter religios, existente in Timisoara, este biserica romano-catolica din Josefin, construita in 1774, si-a sarbatorit in cadru festiv cei 200 de ani de existenta, in 1974. In vederea acestei comemorari, biserica in stil baroc a fost supusa unui proces de renovare foarte minutios. Dintr-un articol publicat in ziarul "Temes- warer Zeitung", din 27 mai 1928, aflam ca in timpul renovarii crucii de pe turn, s-a gasit in bila, pe care era fixata crucea, o cutie ruginita ce continea doua documente deosebit de im- portante, si anume, din primul aflind ca turnul, in timpul asediului din 1849, a fost grav ava- riat, fapt pentru care a fost reconstruit mult mai inalt decit fusese inainte, iar cel de-al doi-lea, ne aduce la cunostinta ca, vechiul turn din 1774, a fost demolat complet cu ocazia restaurarii, proiectul noului turn, fiind intocmit de curatorul bisericesc, reprezentant al primariei orasului, arhitectul Johann von Schuster (1835-1897), sub indrumarea caruia s-au executat lucrarile. Ambele documente, poarta semnaturile de autentificare a numeroase personalitati ale orasului, si turnul bisericii si-a pastrat aspectul de atunci pina in zilele noastre. Cea mai veche statuie a orasului, si chiar a Banatului, este cea a sfintului Johann von Nepomuk, creata de un maestru necunoscut, in 1722, a fost plasata in Piata Print Euge- niu, in fata Primariei, azi Piata Libertatii. Aici s-a sarbatorit ziua Sfintului Johann von Nepomuk, in 16 mai 1727, cind acesta a fost declarat ocrotitorul Banatului Timisan. Se presupune ca, statuia a fost ridicata aici, imediat dupa eliberarea orasului de sub stapinirea tur-ceasca[49]. In anii, cind bintuia ciuma, (1738-1739), populatia, greu incercata de acest flagel, se aduna in fata acestei statui, pentru a se ruga, si a promite un pelerinaj, anual, la capela Sfintei Rozalia, construita in acest scop in Elisabetin. Cind in 1756, a fost ridicata, in fata primariei, statuia Sfintei Maria, drept multumire pentru ca a

incetat ciuma, statuia Sfintului Nepomuk, a trebuit sa-i cedeze locul, si a fost mutata in apropierea Bisericii Sfinta Ecaterina, iar cind aceasta a fost demolata din cauza constructiei noii cetati, statuia Sfintului Nepomuk a fost din nou mutata pe aleea ce ducea din cetate spre cartierul Fabrik, pe malul Canalului Bega. In 1908, cind canalul a fost regularizat, monumentul a ajuns in gradinile de horticultura ale orasului, de aici ajungind in 1932, in curtea parohiei din cartierul Josefin unde se gaseste si astazi. Monumentul, confectionat din gresie, este pe un soclu de piatra, re-prezinta pe acest sfint, imbracat cu un guler de hermelina, descult, si tinind in mina o cruce, in fata statuii ingenunchiind un ingeras care-si indreapta privirea rugatoare spre sfint, scul-ptorul timisorean Gallas restaurind cu pricepere ansablul statuar, caci trebuia refacut com-plet capul ingerului [50].

Din Josefin pina in parcul din Freidorf

In fata bisericii parohiale romano-catolice din Josefin se afla un important complex scolar, care pina la nationalizarea din 1948, a apartinut maicilor de la Notre-Dame. In scopul de a infiinta institutii adecvate de instruire si educatie pentru fete, in di- oceza sa, episcopul Csajaghy (1851-1860), a luat legatura cu casa-mama a ordinului surori- lor calugarite de Notre-Dame, din Munchen, si a reusit sa obtina aprobarea ca, sase calugarite sa vina la Timisoara, prima lor casa-mama in acest oras fiind in Cetate, lucru despre care am amintit in secventele anterioare, dar intrucit munca educativa a acestora a inregis-trat succese deosebite, urmasul acestui episcop, Alexander Bonnaz (1860-1889), prin a carui donatie marinimoasa a fost construit, in 1876, orfelinatul episcopal, linga biserica parohiala romano-catolica din Iosefin, a initiat constructia unei noi case-mama, cuprinzind mai multe edificii, ce alcatuiesc un complex compus din minastire, scoli, cladiri administrative, gradini parcuri si locuri de joaca, grupate in jurul unei biserici, construite in 1894 in stil neo-roma-nic, in 1994, sarbatorindu-se centenarul de existenta, dupa o restaurare, atit interioara, cit si exterioara. Proiectul pentru cel mai nuo corp de cladire a complexului a fost intocmit de arhitectul Michael Wolf, si constructia a fost ridicata in 1930, calugaritele conducind aici o scoala superioara de fete, scoala normala pentru invatatoare si educatoare, un gimnaziu de patru clase, un liceu de opt clase, o scoala elementara si o gradinita"Minastirea din Josefin" devenind un simbol in ceea ce priveste educatia exem-plara a fetelor. In 1918, ordinul calugaritelor de la Notre-Dame, a avut 30 de asezari(filiale) in dioceza Cenadului. [51]Astfel fetele au putut frecventa scolile Notre-Dame, si in locali- tati mai mici, avind acces la o educatie aleasa, generatiile care au beneficiat de aceste ges- turi ale educatiei, au acumulat comori spirituale pretioase ce au contribuit major la cultura Banatului. Daca ne indreptam spre gara Iosefin(Gara de Nord), observam la coltul din stinga, fata in fata cu biserica parohiala, o cladire deosebita. Este palatul fostei case de economii din Josefin. Pasii ne poarta in continuare peste podul "Stefan cel Mare", care pina in 1871, era din lemn, iar dupa aceea din metal, reconstruit, in 1891, proiectul apartinind firmei Gustave Eiffel, pentru ca in 1941 sa fie largit si consolidat, iar in 1956 sa fie inlocuit cu un pod din beton armat. Prima "Gara Josefin", s-a construit in 1857, "Gara Noua" ridicindu-se intre anii 1897-1899, dar ea a suferit distrugerea totala dupa bombardamentele din 1944, fapt care a dus la reconstructia ei dupa razboi. In 1970 a fost renovata si modernizata. [52]Acum se poate vorbi de actuala Gara de Nord Timisoara. Pe artera care leaga podul peste Canalul Bega si gara, s-au construit in zilele noastre blocuri cu mai multe etaje. Intorcindu-ne spre biserica parohiala si mergind in directia strazii Resita(fosta Frobel), observam in intersectia cu strada Vacarescu(fosta General Bem)o cladire cu un etaj. Este o scoala, edificiul fiind ridicat in 1900 in locul unei scoli numai cu parter, care nu mai corespundea cerintelor de azi. Pe cealalta parte a strazii se pot vedea halele pietii agro-alimentare Iosefin, care se intinde pina pe malul Canalului Bega. Tot in zona se afla sinagoga comunitatii ortodoxe evreiesti, construita la sfirstul secolului al XIX-lea, dupa proiectul timisoreanului Karl Hart. Luind tramvaiul numarul 3, in directia Freidorf, ajungem la parcul din acest cartier dominat de un monument modest, ce aminteste de luptele care s-au dat aici in timpul ase-diului Timisoarei, in 1849, dedicat ostasilor cazuti pe cimpul de onoare, monument realizat prin donatii publice si inaugurat in mod festiv in 10 noiembrie 1912. In acest loc, generalul Bem, comandantul suprem al trupelor maghiare, isi instalase, pe atunci, cartierul sau gene- ral, si tot aici, marele poet, luptator pentru libertate, Petofi Sandor, a fost ridicat la rangul de maior, eveniment consemnat de o placa de marmura pe acest monument, placa in care este reprezentat chipul poetului insotit de un text in limba maghiara. [53]

Mehala – Franzstadt

Singurul cartier marginas(mahala), care atit in timpul stapinirii turcesti (1552- 1716), cit si mai tirziu, pina la ridicarea Timisoarei la rang de oras liber al regatului Ungar, (1781), a reprezentat un cartier autonom, a fost cartierul Mehala, nume ce vine din limba turca" Mahale". Mai tirziu a devenit comuna Mehala, la 1 ianuarie 1910, orasul Timisoara incluzind teritoriul acestei comune, in administratia sa, numindu-l circumscriptia V, sub numele de Franzstadt. Dupa 1910, in Mehala s-au construit si alte asezari, ca aceea a 'Rona- tului", care a fost destinata angajatilor de la calea ferata. Tot in Mehala s-a construit colonia Blaskovics. In jurul anului 1928, a fost construita prima biserica in Ronat. In timpul celui de-al doilea razboi mondial, cind Gara de Nord a fost bombardata, biserica din Ronat a avut si ea mult de suferit, abia in 1946, incepindu-se reconstructia sa, sub parohul romano-catolic din Josefin -Georg Wentzel. Mai tirziu, comunitatea catolica a acestui cartier a trecut sub administratia parohiei din Mehala, noul paroh, Pater Johannes Blum, din ordinul Salva-torian, a reusit impreuna cu numerosi ceferisti catolici sa obtina aprobarea de a reconstrui biserica cu ajutorul Caritas, abia in decembrie 1964, bisericuta fiind sfintita de catre ordi-narius din acel timp, Monseniorul Konrad Keruweiss. Acum citiva ani biserica a fost zugra-vita si pictata de renumitul artist banatean, Paul Veres, care este originar din Ronat. Piata principala din Mehala poarta si azi numele de Avram Iancu, aici fiind sfintita, in 12 septem-brie 1887 biserica romano-catolica inchinata Maicii Domnului, constructor fiind Eduard Reiter din Josefin. Dupa o renovare exterioara, in 1983, a urmat una interioara, datorata mai-strului zugrav, Jacob Hahniun. Cele trei altare, sculptate in stil gotic, provin de la firma sud-tiroleza"Ferdinand Stuflesser". Pictura altarului principal ce o reprezinta pe Sfinta Fecioa-ra Maria cu pruncul suferind o avarie, a fost restaurata de pictorul Gheorghe Boicean, in 1975, din Elisabetin, elev al regretatutlui pictor Julius Podlipny, decedat in 1991. Tabloul a fost complet refacut dupa o fotografie mai veche. Deasupra altarului principal, insanctuariu, se afla o pictura murala cu Isus pe cruce, iar in naos portretele celor 12 apostoli, toate ope-re ale pictorului aradean Geza Ulrich, sfintite in 1936, de hramul din 13 septembrie. Vitralii- le sanctuarului, in dreapta incoronarea Sfintei Maria, in stinga Bunavestire, provin dincunos-cuta institutie de arta Mayer, din Munchen(1928), ca si celelalte doua vitralii care sint pro-dusul firmei Muller, tot din Munchen(1937). Orga este opera maistrului timisorean, Leopold Wegenstein, si a fost construita in jurul anului 1902. Dupa cum s-a amintit mai devreme, parohia catolica din Mehala cit si filialele sa- le erau conduse de ordinul Salvatorian, primii Patres ai acestui ordin venind in acestcartier in anul 1896, prima casa-mama aflindu-se in Mehala pina la inceputul secolului al XX-lea, cind a fost terminata constructia minastirii in stil gotic de pe linga biserica din Elisabetin. Dar in 1949, cladirea a trebuit predata in 48 de ore, statului. Azi frumoasa minastire se afla din nou in posesia Salvatorienilor si a fost renovata cu atentie. In 1981, s-a sarbatorit cente- narul infiintarii ordinului. Parohia greco-ortodoxa din Mehala a fost infiintata in 1744, biserica fiind constru- ita in 1786, dar in timpul asediului din 1848-1849 a servit drept grajd. De-a lungul timpului a servit ca lacas de cult atit credinciosilor ortodoxi de nationalitate sirba cit si celor ro-mani. Separarea religiei de rit ortodox sirb de cel roman, in 1887, recunoscuta oficial de curtea regala de la Budapesta, abia in 1890, a facut ca biserica sa ramina cultului ortodox sirb, pro- cedindu-se la renovarea sa in 1928, si in prezent acest cult o administreaza si o foloseste. Romanii si-au construit o biserica provizorie, ce a fost sfintita in 1887. Dar in lo-cul acestei biserici vechi, care se afla intr-o stare deplo